Vol 39 (1980)

39-40

Κλειώ Πρεσβέλου, Αφροδίτη Τεπέρογλου

doi: [10.12681/grsr.557](https://doi.org/10.12681/grsr.557)

Copyright © 1980, Κλειώ Πρεσβέλου, Αφροδίτη Τεπέρογλου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](#).

To cite this article:

Πρεσβέλου Κ., & Τεπέρογλου Α. (1980). Κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου της εκτρώσεως στον ελληνικό χώρο: Ανάλυση των ανδρικών απαντήσεων και σύγκριση μεταξύ των δυο φύλων: Μέρος δεύτερο. *The Greek Review of Social Research*, 39, 324-341. <https://doi.org/10.12681/grsr.557>

κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου της έκτρώσεως στον ελληνικό χώρο

Ἀνάλυση τῶν ἀνδρικῶν ἀπαντήσεων
καί σύγκριση μεταξύ τῶν δύο φύλων

Μέρος δεύτερο

τῶν

Κλειῶς Πρεσβέλου

Καθηγήτριας Κοινωνιολογίας
Πανεπιστημίου Wageningen, Ὁλλανδία

καί

Ἀφροδίτης Τεπέρογλου

Κοινωνιολόγου-Δρα Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν

Τό πρῶτο μέρος ἔχει δημοσιευθεῖ στό τεῦχος
28/Γ' τετράμηνο 1976

Ἡ ἔκτρωση, μέ τήν ἔκταση πού πήρε τά τελευταῖα χρόνια στήν Ἑλλάδα, ἀποτελεῖ ἓνα σοβαρό θέμα μελέτης, ιδιαίτερα γιά τοὺς κοινωνικοὺς ἐπιστήμονες. Ἀναφέρουμε βέβαια τίς διαστάσεις της χωρίς νά μποροῦμε νά παραθέσουμε συγκεκριμένα στοιχεία καί ἀριθμούς. Οἱ πληροφορίες περιορίζονται σέ ἄρθρα, δημοσιογραφικοῦ κυρίως περιεχομένου, κι ὄχι σέ ἐπιστημονικές ἐρευνες ἢ μελέτες. Ἀφουσιάζει βασικά ἡ κοινωνιολογική, ψυχολογική καί δημογραφική σκέψη καί ἐμπειρική ἐρευνα πού θά ἔδιναν στοιχεῖα ποιοτικά γιά τήν ἔκτρωση καθὼς καί γιά τίς ἐπιπτώσεις πού ἔχει στοὺς ἐνδιαφερομένους.¹

Γιά νά συμβάλουμε στή συστηματική ἐξέταση τοῦ θέματος, ἀποφασίσαμε νά ἐπεξεργασθοῦμε στοιχεῖα τῆς ἐρευνας «Νεαρές οἰκογένειες» στή μείζονα περίφερεια πρωτευούσης, πού διεξήχθη τό 1972, καί τά ὁποῖα ἀναφέρονται στή γνώμη τῶν ἐρωτωμένων γιά τήν ἔκτρωση.

Οἱ ἀπαντήσεις τῶν γυναικῶν γιά τή θέση πού πήραν γύρω ἀπό τήν ἔκτρωση δημοσιεύθηκαν ἥδη (βλέπε μελέτη: «Κοινωνιολογική ἀνάλυση τοῦ φαινομένου τῆς ἐκτρώσεως στόν ἑλληνικό χώρο», Α' μέρος, Ἐπιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν, Τεύχος 28, Ἐκδοσὴ ΕΚΚΕ, 1976).

Ἡ προτεραιότητα πού δόθηκε στήν ἀνάλυση τῶν γυναικείων ἀπαντήσεων εἶναι αὐτονόητη. Ἡ ἔκτρωση σχετίζεται κυρίως μέ τή γυναῖκα γιά πολλοὺς λόγους. Οἱ βιολογικές καί ψυχολογικές ἐπιπτώσεις τῆς κηδεύσεως τήν ἀφοροῦν ἄμεσα. Ἡ τελική ἀπόφαση γιά τήν πρώτη ἢ μιὰ πρόσθετη κύηση, πού θά ἔχει ἐπιπτώσεις καί στό ἀγέννητο παιδί της, δίνεται ἀπό τή γυναῖκα, ἔστω καί ἐάν ἡ ἀπόφαση αὐτή πάρθηκε ἀπό κοινού μέ τό σύζυγο ἢ τό σύντροφο τῆς γυναίκας. Τέλος, οἱ κοινωνικές πιέσεις, ἰδίως σέ περίπτωση ἀπουσίας συζυγικοῦ θεσμοῦ (γάμου), στρέφονται μόνον ἐναντίον τῆς μέλλουσας μητέρας.

Ἡ ἐξέταση τοῦ θέματος τῆς ἐκτρώσεως θά ἦταν ἐλλιπής ἐάν δέν γινόταν καί ἡ ἐπεξεργασία τῶν ἀπόψεων τῶν ἀνδρῶν. Εὐτυχῶς εἰχαμε τά στοιχεῖα αὐτά στήν κατοχή μας. Κρίθηκε λοιπόν σκόπιμη ἡ ἀνάλυσή τους.

Στόχος τῆς παρουσίας μελέτης εἶναι ἄμεσα νά ἐξετασθοῦν οἱ ἀπαντήσεις τοῦ ἀνδρικοῦ δείγματος βάσει τῶν ἰδίων μεταβλητῶν πού χρησιμοποιήθηκαν καί στό γυναικεῖο δείγμα μέ σκοπὸ νά ἐξεταστεῖ κατὰ πόσον οἱ μεταβλητὲς αὐτὲς διαφοροποιοῦν τίς ἀνδρικές ἀπαντήσεις, καί πρὸς ποιά κατεύθυνση γίνονται οἱ διαφοροποιήσεις. Τελικὸς στόχος παραμένει ἡ σύγκριση τῶν ἀπαντήσεων πού ἔδωσαν οἱ ἄνδρες καί οἱ γυναῖκες τοῦ δείγματος. Ἐλπίζουμε ὅτι ἡ ἀνάλυση αὐτή

1. Βαλαώρας, Β., Ὑπογεννητικότης τῶν Ἑλλήνων καί προκληταὶ ἐκτρώσεις, Ἀνάπτυκον ἐκ τῶν πρακτικῶν Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν, ἔτος 1969, Ἀθήνα.

θά μᾶς ἐπιτρέψει νά δοῦμε πῶς ἀντικειμενικά τήν ἀποψη τοῦ κάθε φύλου, ἰδίως σέ σχέση μέ τή «συντροφική» διαμόρφωση πού εἶναι νά πάρεϊ ἡ σημερινή οἰκογένεια.² Θά πρέπει νά ὑπενθυμίσουμε ὅτι τό ὅλικο δείγμα ἀποτελεῖται ἀπό παντρεμένους ἄνδρες καί γυναῖκες.

Εἶναι πιθανό ἡ θέση πού παίρνουν ἀπέναντι στήν ἔκτρωση νά διαφέρει ἀπό ἐκείνη τῶν ἀνύπαντρων.

Ἀπό τή σύγκριση τῶν ἀπόψεων τῶν παντρεμένων τῶν δύο φύλων ἐλπίζουμε νά καταλήξουμε σέ μιά πῶς ὁλοκληρωμένη εἰκόνα σχετικά μέ τή στάση τῶν ἐρωτωμένων καθώς ἐπίσης καί τό βαθμό συμφωνίας τους ὅσον ἀφορᾷ τά θέματα πού προηγούμενα θίξαμε. Ἰδιαίτερα γιά τήν ἔκτρωση, θά θέλαμε νά ἐπιβεβαιώσουμε τίς ἀπόψεις κοινωνιολόγων, πού ἔχουν καταλήξει σέ ὁρισμένες θέσεις μετά ἀπό ἔρευνες πού ἔγιναν παγκόσμια μέ τό ἴδιο θέμα. Μιά θέση πού ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιά τήν ἀνάλυση τῆς μελέτης πού θά ἀκολουθήσει εἶναι ὅτι «οἱ ἀπόψεις τῶν ἀνδρῶν ἀπέναντι στήν ἔκτρωση εἶναι περισσότερο φιλελεύθερες ἀπ' ὅ,τι τῶν γυναικῶν».³

Ὅπως ἀναφέρθηκε προηγουμένα, τά στοιχεῖα τῆς μελέτης πού ἀκολουθεῖ προέρχονται ἀπό τήν ἔρευνα μέ τόν γενικό τίτλο «Νεαρές οἰκογένειες»⁴ πού διεξήχθη ἀπό τό ΕΚΚΕ μεταξύ τῶν ἐτῶν 1971 καί 1972 (συγκέντρωση ἐρωτηματολογίων) ἐπὶ ἐνός δείγματος 366 οἰκογενειῶν πού προέρχονταν ἀπό 6 ἀστικούς δήμους τῆς τέως Διοικήσεως Πρωτεύουσας.⁵ Ἡ ἔρευνα εἶχε σάν κύριο στόχο της νά διεσόδῃ στά διάφορα προβλήματα πού ἀπασχολοῦν τά νεαρὰ ζευγάρια τῆς περιόχης τέως Διοικήσεως Πρωτεύουσας, νά διερευνήσῃ τή συμμετοχή τους στήν κοινωνική καί ἐπαγγελματική ζωὴ καί νά ἀναλύσῃ τίς θέσεις καί ἀντιλήψεις τους γιά τή συζυγική καί οἰκογενειακή τους ζωή.

Ἡ μελέτη χωρίζεται σέ τρία κύρια μέρη: Τό πρῶτο μέρος ἀναλύεται σέ γενικές γραμμές ἡ στάση τῶν ἀνδρῶν πάνω στήν ἔκτρωση. Στό δεύτερο μέρος ἀναλύεται ἡ στάση τῶν ἀνδρῶν βάσει ὁρισμένων

δημογραφικῶν-κοινωνικῶν στοιχείων τῶν ἐρωτωμένων. Ἀναλυτικότερα, τά στοιχεῖα αὐτά εἶναι: ἡ ἡλικία, τό μέγεθος τῆς οἰκογένειας, ἡ ἐπαγγελματική δραστηριότητα καί ἡ οἰκονομική τους κατάσταση. Σέ αὐτό τό δεύτερο μέρος γίνεται καί σύγκριση τῶν ἀπαντήσεων πού ἔδωσαν τά δύο φύλα. Σκοπός εἶναι νά βρεθῇ ἡ κοινωνιολογική ἐξηγήση τῶν διαφορῶν ἢ τῶν ὁμοιοτήτων πού παρατηροῦνται. Στό τρίτο μέρος τῆς μελέτης ἀναλύεται ἡ γνώμη τῶν ἐρωτηθέντων γιά τήν ἔκτρωση, βάσει τῶν ἀποψέων τους γιά τή σεξουαλική, συζυγική καί οἰκογενειακή ζωή.

Οἱ ἐρωτώμενοι σύζυγοι (ἄνδρες-γυναῖκες) σέ ὅλες τίς ἐρωτήσεις, πού ἀναλύονται στή συνέχεια τῆς μελέτης, ἀπάντησαν ξεχωριστά καί γραπτά μέ τήν παρουσία συνεντευκτριάς. Σκοπός τῶν ξεχωριστῶν ἀπαντήσεων ἦταν νά ἀποφευχθῇ ἡ τυχόν ἐπιρροή τοῦ ἐνός συζύγου ἐπὶ τοῦ ἄλλου κατὰ τή διάρκεια τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἔρευνας. Αὐτό δίνει πῶς ἀντικειμενική βάση στίς ἀπαντήσεις πού δόθηκαν.

Ι. ἡ στάση τῶν ἀνδρῶν ἀπέναντι στήν ἔκτρωση

Οἱ ἐρωτώμενοι τοῦ δείγματος ἀπάντησαν στήν ἐξῆς ἐρώτηση: «ἐάν ἡ γέννηση ἄλλου παιδιοῦ δέν εἶναι ἐπιθυμητή, τό ζευγάρὶ ἀποφασίζει ἐάν θά καταφύγῃ ἢ ὄχι στήν ἔκτρωση;». Ἡ ἀνάλυση τῶν ἀπαντήσεων (γνώμες ἀνδρῶν) στόν πίνακα πού ἀκολουθεῖ παρουσιάζεται ὡς ἐξῆς:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Ἐάν ἡ γέννηση ἄλλου παιδιοῦ δέν εἶναι ἐπιθυμητή, τό ζευγάρὶ ἀποφασίζει ἐάν θά καταφύγῃ ἢ ὄχι στήν ἔκτρωση;

Ἀπαντήσεις ἀνδρῶν	N	%
Συμφωνῶ ἀπόλυτα ἢ μᾶλλον συμφωνῶ	185	54,3
Μᾶλλον διαφωνῶ ἢ διαφωνῶ ἐντελῶς	125	37,2
Δέν μπορῶ νά ἀποφασίσω	28	8,2
Χωρίς συγκεκριμένη ἀπάντηση	1	0,3
Σύνολο	341	100,0

Βάσει τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακα 1, οἱ γνώμες τῶν ἀνδρῶν διαχωρίζονται σέ δύο κύριες ὁμάδες: συγκεκριμένα, μία ὁμάδα συμφωνεῖ ἀπόλυτα ἢ μᾶλλον συμφωνεῖ (54,3%) καί μία ὁμάδα μᾶλλον διαφωνεῖ ἢ διαφωνεῖ ἐντελῶς (37,2%).

Τό μεγαλύτερο ποσοστό τῶν ἀνδρῶν (54,3%) συμφωνεῖ μέ τήν πρόταση. Ἐδραιώνεται λοιπόν ἡ ἄποψη ὅτι ὁ ἄνδρας δέν μένει ἀμέτοχος στόν προβληματισμό τῆς ἐκτρώσεως. Τό σχετικά ὑψηλό ποσοστό διαφωνούντων ἀνδρῶν (37,2%) ἐξηγεῖται ἂν πάρουμε ὑπόψη μας θρησκευτικούς, νομικούς ἢ ἠθικούς φραγμούς ἢ τή διαπαιδαγώγηση πού πῆραν οἱ ἐρωτώμενοι ἄνδρες τοῦ δείγματος μέσα στό οἰκογενειακό καί σχολικό περιβάλλον. Ἡ ἀνάλυση αὐτὴ ἀποκτᾷ ἰδιαίτερη σημασία ὅταν συγκριθοῦν οἱ γνώμες τῶν δύο φύλων.

2. Rosenblatt von Maja, Bernhard, «Berufstätigkeit der Frauen, Gleichberechtigung und Partnerschaftliche Familien», Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Dezember, 1972, σελ. 689. Οἱ συγγραφεῖς στό ἄρθρο τους τονίζουν τή μορφή τῆς συντροφικῆς οἰκογένειας, ὅπου ἡ κατανομή τῶν ρόλων τῶν δύο συζύγων (ἄνδρα καί γυναῖκα) στριφτεῖται ἐπὶ «συντροφικῆς βάσεως».

3. Bardin, Panos, «A Technique for the Measurement of Attitudes toward Abortions», *International Journal of Sociology of the Family*, Vol. 2., No 1, March 1972.

4. Πρόκειται περὶ συγκριτικῆς ἔρευνας πού διεξήχθη ταυτόχρονα καί στό Βέλγιο ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς Κλεώσ Πρεσβέλου.

5. Οἱ ἄνθρωποι τέως Διοικήσεως Πρωτεύουσας ἦταν: Ἀθηναῖοι, Περιστεριῶν, Καλλιθέας, Καισαριανῆς, Κερατσινίου, Κορυδαλλοῦ. Τὰ κριτήρια ἐπιλογῆς τοῦ δείγματος ἦσαν: α) πρῶτος γάμος, β) ἡλικία τῶν συζύγων κάτω τῶν 32 χρόνων τὸ 1971, γ) λιγότερα ἀπὸ 10 χρόνια γάμου, δ) ἡ ὑπαρξὴ ἐνός τουλάχιστον παιδιοῦ πού γεννήθηκε τὸ 1967 ἢ 1968.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Γνώμες επί των εκτρώσεων — Διαχωρισμός κατά φύλο

	Άνδρες		Γυναίκες	
	N	%	N	%
Συμφωνώ απόλυτως ή μάλλον συμφωνώ	185	54,3	187	55,0
Μάλλον διαφωνώ ή διαφωνώ έντελώς	127	37,2	130	38,3
Δέν μπορώ νά αποφασίσω	28	8,2	23	6,7
Χωρίς άπάντηση	1	0,3	—	—
Σύνολο	341	100,0	340	100,0

Τά άποτελέσματα εκπλήσσουν λόγω τής όμοιότητας των άπαντήσεων των δύο φύλων. Στήν πρώτη βασική θέση (πλήρης ή έπί μέρους άποδοχή τής έκτρώσεως) δέν ύπάρχει καμιά άπολύτως διαφοροποίηση μεταξύ των δύο φύλων. Μιά έλάχιστη διαφοροποίηση παρουσιάζεται στή δεύτερη θέση (των διαφωνούντων) μέ αύξημένο τό γυναικείο ποσοστό. Παρουσιάζεται έπίσης, στήν τρίτη ομάδα άπαντήσεων, ένα σχετικά ύψηλότερο ποσοστό άναποφασιστων άνδρων. Βασικά καί τά δύο δείγματα, τό άνδρικό καί τό γυναικείο, παρουσιάζουν τήν ίδια φυσιογνωμία. Ή μεγάλη ταύτιση των άπαντήσεων άνδρων καί γυναικών θά πρέπει ιδιαίτερα νά τονισθεί. Δηλώνει, ύποθετικά, «τήν πλήρη συζυγική σύμπτωση καί κατανόηση» σ' ένα θέμα τόσο σημαντικό όπως είναι ή έκτρωση. Ταυτόχρονα όμως μάς οδηγεί στό νά έπιβεβαιώσουμε κι άλλες έρμηνείες, όπως ότι κή εύρεία χρήση τής έκτρώσεως, σάν άντισυλληπτικό μέσου, φαίνεται νά βρίσκει τή βάση τής σέ μία σχετικά γενικευμένη εύμενη γνώμη τόσο των άνδρων όσο καί των γυναικών ύπέρ τής χρησιμοποίησής της»⁶.

Τό αντίθετο άκριβώς όσον άφορά τή «γενικευμένη εύμενη γνώμη» συμβαίνει στό βελγικό δείγμα. Άπό τή σύγκριση των στοιχείων προκύπτουν σημαντικές διαφορές (βλέπε Πίνακα 3).

Διατίστωση λοιπόν του έρευνήτή είναι ότι ή διαφορά γνώμων μεταξύ των έρωτωμένων του Βελγίου καί εκείνων τής Ελλάδος είναι ριζική.

Στό βελγικό δείγμα, τό ποσοστό άνδρων καί γυναικών πού παίρνουν θετική στάση στήν έκτρωση είναι κατά πολύ χαμηλότερο από ό,τι στό ελληνικό δείγμα. Έπί πλέον, τό γυναικείο φύλο άντιδρά πió έντονα στήν έκτρωση από τό άνδρικό (39,5% άνδρων συμφωνεί, έναντι μόνον 28,8% γυναικών). Στό ελληνικό δείγμα τά ποσοστά αυτών πού τίθενται ύπέρ τής έκτρώσεως άντιπρόσωπεύουν πλέον του 50% των έρωτωμένων (54,3% άνδρες, 55% γυναικες).

Τό γυναικείο δείγμα τείνει νά είναι λίγο ύψηλότε-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Γνώμες επί των εκτρώσεων — βελγικό καί ελληνικό δείγμα (%)

	Βελγικό δείγμα		Έλληνικό δείγμα	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
Συμφωνώ απόλυτα ή μάλλον συμφωνώ	39,5	28,8	54,3	55,0
Μάλλον διαφωνώ ή διαφωνώ έντελώς	51,9	63,0	37,2	38,3
Δέν μπορώ νά αποφασίσω	8,3	7,9	8,2	6,7
Σύνολο	99,7	99,7	99,7	100,0
Σύνολο δείγματος (άριθμός οικογενειών)	403	366	366	366

Πηγή: Για τά βελγικά στοιχεία Presvelou, C., Brutus, A., Canivet, B., «L' avortement dans la vie du couple», *Recherches Sociologiques*, No 1, Juin 1972.

ρο από τό άνδρικό. Είναι άξιο μνείας τό γεγονός ότι τό ελληνικό γυναικείο δείγμα περιέχει τό χαμηλότερο ποσοστό άναποφασιστων (6,7%).

Αυτό σημαίνει ότι οι Έλληνίδες πού δέν έχουν κατασταλάξει είναι ποσοτικά λιγότερες άφ' ενός σέ σχέση μέ τους συζύγους τους καί άφ' έτέρου σέ σχέση μέ τό βελγικό δείγμα (άνδρες, γυναίκες).

Οί μεγάλες διαφορές πού παρουσιάζει ή σύγκριση ανάμεσα στίς δύο χώρες έδραιώνουν άκόμη περισσότερο τήν έρμηνεία μιας εύμενους καί γενικευμένης γνώμης γιά τήν έκτρωση σάν άντισυλληπτικό, πράγμα πού αναφέρθηκε πió πάνω.

II. στάση των άνδρων άέναντι στήν έκτρωση βάσει δημογραφικών-κοινωνικών στοιχείων των έρωτωμένων

Στό δεύτερο μέρος καί στά πλαίσια τής παρούσης μελέτης οι άναλύσεις των άπαντήσεων του άνδρικού δείγματος πραγματοποιούνται σέ δύο παράλληλες κατευθύνσεις.

Ό πρώτος τύπος άναλύσεως διεξάγεται σέ συνάρτηση μέ τίς μεταβλητές πού έχουν τή μεγαλύτερη πιθανότητα διαφοροποιήσεως των άπαντήσεων του άνδρικού δείγματος. Οί μεταβλητές είναι οι έξής: ηλικία, άριθμός παιδιών, επαγγελματική δραστηριότητα καί ύποκαμενική αντίληψη τής οικονομικής τους κατάστασης. Ό δεύτερος τύπος άναλύσεως γίνεται σέ σύγκριση μέ τά δεδομένα του γυναικείου δείγματος πού άναλύθηκαν σύμφωνα μέ τίς ίδιες μεταβλητές στήν προηγούμενη μελέτη.

Ή σύγκριση μεταξύ των δύο φύλων θά γίνει συστηματικά μέ σκοπό νά έπισημάνουμε βάσει πoidών μεταβλητών προκύπτουν διαφοροποιήσεις μέσα στον ελληνικό χώρο.

Τελικούς βέβαια σκοπούς μας είναι νά φθάσουμε σέ μία έμπειρικά βασισμένη έξήγηση, έστω καί έπί μέρους, του ύπό έρευνα θέματος.

6. Πρεσβέλου, Κ., Τεπερόγλου, Α., «Κοινωνιολογική άνάλυση του φαινομένου τής έκτρώσεως στον ελληνικό χώρο», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, No 28, Έκδοση ΕΚΚΕ, 1976.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Ήλικία ανδρών και γνώμη για την έκτρωση

Γνώμη για την έκτρωση	24<27		27<30		30<33		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Υπέρ	23	59,0	48	52,2	111	63,1	182	59,3
Κατά	16	41,0	44	47,8	65	36,9	125	40,7
Σύνολο	39	100,0 (12,7%)	92	100,0 (30,0%)	176	100,0 (57,3%)	307*	100,0

* Στους πίνακες που ακολουθούν, ο συνολικός αριθμός απαντήσεων δεν παραμένει σταθερός. Τοδο συμβαίνει επειδή στη στατιστική επεξεργασία οι κατηγορίες «χωρίς άπαντηση» και «δεν μπορεί να αποφασιστεί» δεν λήφθηκαν πάντοτε υπ' όψη.

Η ηλικία του άνδρα

Αναφορικά με την ηλικία του άνδρα και σέ συνάρτηση με τη γνώμη του για την έκτρωση, έρευνες που έγιναν επί παγκοσμίου επιπέδου κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι «οι άνδρες κάτω των 30 ετών είναι περισσότερο φιλελεύθεροι απ' ό,τι οι άνδρες των 30 ετών και άνω».⁷

Ο Πίνακας 4 άφορα στις ηλικίες των έρωτωμένων του δείγματος και στη θέση τους για την έκτρωση.

Εάν η συσχέτιση «νεαρότερη ηλικία-ύψηλότερο ποσοστό ευμενοῦς γνώμης για την έκτρωση» θεωρηθεί ότι είναι φιλελεύθερη άποψη, όπως είναι η τάση σέ παγκόσμια κλίμακα, τότε τα αποτελέσματα του παραπάνω πίνακα έρχονται σέ σύγκρουση με έκείνα που προέκυψαν από έρευνες παγκοσμίου επιπέδου. Συγκεκριμένα, διαπιστώνεται στό ελληνικό δείγμα ότι τό ποσοστό παραδοχής της έκτρωσης (και έπομένως τό ποσοστό φιλελεύθερης στάσης) αύξάνει με την ηλικία του άνδρα· 59% των ανδρών ηλικίας 24-27 ετών τίθενται υπέρ της εκτρώσεως έναντι 63,1% ηλικίας 30-33 ετών.

Συγκρίνοντας μεταξύ τους τίς τρείς κατηγορίες ηλικίας του ανδρικού δείγματος διαπιστώνουμε και τίς εξής επί πλέον διαφορές: Στην κατηγορία 27<30 η διαφορά μεταξύ θετικής και άρνητικής θέσεως για την έκτρωση παραμένει σχετικά μικρή: 52,2% υπέρ, 47,8% κατά. Η διαφορά είναι αισθητή στους νεότερους (24<27 ετών) και στους μεγαλύτερους (30<33 ετών), όπου τό ποσοστό ευμενοῦς γνώμης είναι πολύ αύξημένα και αντίστοιχα τό ποσοστά δυσμενοῦς γνώμης είναι έλαττωμένα. Τοδο σημαίνει ότι οι έρωτώμενοι που άνήκουν σ'αυτές τίς δύο κατηγορίες ηλικίας παίρνουν άρκετά σαφή θέση υπέρ της εκτρώσεως. Παρ' όλο ότι και τίς δύο αυτές κατηγορίες ηλικίας παρατηρούται αύξημένα ποσοστά υπέρ της εκτρώσεως, η εξήγηση αυτής της θέσεως διαφέρει από τη μία κατηγορία ηλικίας στήν άλλη. Φαίνεται ότι η εξήγηση πρέπει να άναζητηθεί στή φάση του οικογενειακού κύκλου που οι νεαρές οικογένειες διανύουν

και στή συσχέτιση με οικονομικής φύσεως παράγοντες.

Στήν πρώτη κατηγορία, οι νέοι Έλληνες ηλικίας 24<27 ετών εισέρχονται στή φάση «δημιουργίας οικογένειας» που συμβαδίζει με τη φάση επαγγελματικής προσπάθειας και ανάπτυξεως. Για νά μήν θεσουν σέ κίνδυνο την επαγγελματική και οικονομική προσπάθεια με πρόωγη αύξηση αριθμού παιδιών, 59,0% των ανδρών που τάσσονται υπέρ της εκτρώσεως εκφράζουν την εύχη (ή την επιθυμία) νά καθυστερήσουν μία νέα έγκυμοσύνη.⁸

Αντίθετα, οι άνδρες ηλικίας 30<33 εισέρχονται στή φάση συμπλήρωσεως του αριθμού παιδιών που θέλουν και αντιμετώπιζουν τό πρόβλημα της επί πλεον αύξήσεως της οικογενείας τους. Συνεπώς τό 63,1% των ανδρών, που τάσσονται υπέρ της εκτρώσεως, αυτής της ομάδας ηλικίας, εκφράζουν την επιθυμία όχι μιάς καθυστέρησης, αλλά της άρνησης κάθε μελλοντικής έγκυμοσύνης. Οι μέν νέοι σύζυγοι επιθυμούν νά καθυστερήσουν μία νέα έγκυμοσύνη, οι δέ ηλικιωμένοι νά διακόψουν κάθε πρόσθετη έγκυμοσύνη. Αυτή την έννοια παίρνει στόν ελληνικό χώρο η διαπίστωση ότι οι πίο ηλικιωμένοι άνδρες είναι και πίο φιλελεύθεροι.

Βάσει της παραπάνω ανάλυσεως, η έκτρωση φαίνεται λοιπόν νά αποτελεί άναγνωρισμένο μέσο για την άποφυγή επί πλεον οικονομικών επιβαρύνσεων για την οικογένεια, δηλαδή μέσο προσωρινής άποφυγής των εξόδων του δεύτερου παιδιού (στήν περίπτωση των ανδρών ηλικίας 24<27 ετών) ή κάθε πρόσθετου παιδιού (στήν περίπτωση των ανδρών ηλικίας 30<33 ετών). Η συνέχεια της μελέτης θα δείξει ότι στόν ελληνικό χώρο και ό οικονομικός άξίος παράγοντας⁹

8. Η έρμηνεία μας, δηλαδή η διακοπή μιάς έγκυμοσύνης με έκτρωση εξ αίτίας της επιθυμίας νά μήν έμποδιστεί μία καριέρα από τη γέννηση ενός παιδιού, επαληθεύεται σέ παγκόσμιο επίπεδο. Βλέπε D. Callahan, *Abortion: Law Choice and Morality*, Collier Mac Millan, New York, (2η έκδοση), 1970, σελ. 201-203, 208-209.

9. Δέν άποκλείουμε την ύπαρξη άλλων παραγόντων, όπως π.χ. τον ψυχολογικό παράγοντα, τόν σεξουαλικό, τόν θρησκευτικό κτλ., που παίζουν σημαντικό ρόλο στόν αριθμό παιδιών που τό ζευγίρι επιθυμεί, προγραμματικά ή άποκατά. Τό οικονομικό κόστος ενός παιδιού παραμένει βασικά ό πίο σημαντικός παράγοντας, σέ όλες τίς χώρες, ιδιαίτερα στίς βιομηχανικά άνεπτυγμένες χώρες.

7. Bardis, Panos, «A Technique for the Measurement of Attitudes toward Abortion», *International Journal of Sociology of the Family*, Vol. 2, No 1, March 1972.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5. Αριθμός παιδιών καί ἡ γνώμη τῶν ἀνδρῶν γιά τήν ἐκτρώση

Γνώμη γιά τήν ἐκτρώση	Ένα παιδί		Αριθμός παιδιῶν				Σύνολο	
	N	%	Δύο παιδιά N	%	Τρία παιδιά N	%	N	%
Υπέρ	64	58,7	110	59,5	9	64,3	183	59,4
Κατά	45	41,3	75	40,5	5	35,7	125	40,6
Σύνολο	109	100,0	185	100,0	14	100,0	308	100,0
	(35,4%)		(60,1%)		(4,5%)			

παίζει ρόλο σέ στενά περιθώρια. Όσον ἀφορᾷ τήν κατηγορία ἡλικίας 27<30 ἡ διαφορά μεταξύ τῆς θετικῆς ἢ ἀρνητικῆς ἀπόψεως γιά τήν ἐκτρώση εἶναι μηδαμινή. Πρόκειται ἴσως γιά μιᾶ ομάδα ἀνδρῶν πού δέν ἔχουν ἀκόμη κατασταλάξει τελικά στό μέγεθος τῆς οἰκογένειας. Γι' αὐτόν τό λόγο καί τά ποσοστά ἀρνήσεως ἢ παραδοχῆς χωρίζονται περίπου ἐξ ἴσου.

Εάν συγκρίνουμε τίς ἀπόψεις ἀνδρῶν καί γυναικῶν καταλήγουμε σέ σημαντικά συμπεράσματα καί βασικές διαφορές μεταξύ τῶν δύο φύλων. Ἡ πρώτη διαφορά εἶναι ὅτι στίς γυναῖκες τό ποσοστό παραδοχῆς τῆς ἐκτρώσεως μειώνεται μέ τήν ἡλικία. Π.χ., στήν πρώτη κατηγορία ἡλικίας γυναικῶν (21<25 ἐτῶν) διαπιστώνεται καί τό ὑψηλότερο ποσοστό παραδοχῆς τῆς ἐκτρώσεως μέ 64,6%. Ἡ δεύτερη διαφορά εἶναι ὅτι καμιά κατηγορία ἡλικίας ἀνδρῶν δέν σημειώνει τόσο ὑψηλό ὑπέρ τῶν ἐκτρώσεων ποσοστό ὅπως οἱ νεαρῆς γυναῖκες.

Τά συμπεράσματα αὐτά ἐρχονται σέ ἀντίθεση μέ ἀποτελέσματα ἐρευνῶν παγκοσμίῳ ἐπιπέδῳ γιά τήν ἐκτρώση, ὅπου διαπιστώθηκε ὅτι «γυναῖκες κάτω τῶν 30 χρόνων εἶναι περισσότερο συντηρητικές ἀπό ὅ,τι γυναῖκες 30 χρόνων καί ἄνω». ¹⁰ Ἐρχονται ἐπίσης σέ ἀντίθεση μέ τά ἀποτελέσματα τοῦ ἀνδρικοῦ δείγματος. Σύμφωνα μέ τά δεδομένα ἀπό τίς γυναῖκες καί ἀνδρικές γνώμες καταλήγουμε στήν ὑπόθεση ὅτι στήν Ἑλλάδα, ὁ ἀνδρας σέ μεγαλύτερη ἡλικία, γίνεται πιο φιλελεύθερος στό θέμα τῆς ἐκτρώσεως ἐνῶ ἡ γυναίκα πιο ἀντιδραστική. Τό ἀντίστροφο συμβαίνει γιά τίς νεαρῆς ἡλικίας. Τήν ἐξήγηση πού μπορούμε νά δώσουμε τήν ἀναζητοῦμε στήν μέχρι πρόσφατα ἀρνητική θέση τῆς ἐλληνικῆς νομοθεσίας καί τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς σχετικᾶ μέ τήν ἐλεύθερη πώληση καί χρήση ἀντισυλληπτικῶν μέσων καθώς ἐπίσης καί στήν ἄγνοια ἀναφορικά μέ τή χρησιμοποίηση τέτοιων μέσων. Εἰναι προσθέσουμε ὅτι ἡ παγκόσμια ἀντισυλληπτική πολιτική ἀπευθύνεται κατά τό πλεῖστον στή γυναίκα — σάν νά εἶναι ἡ ἀποφυγή τεκνοποίησης καθαρά γυναικεία ὑποχρέωση — τότε τά ἀνωτέρω ἀπροσδόκητα ἀποτελέσματα γίνονται ἀντιληπτά. Δηλαδή, ἐάν 64,6% τῶν νέων γυναικῶν (ἡλικίας 21<25

ἐτῶν) εἶναι ὑπέρ τῆς ἐκτρώσεως ἐναντί 59% τῶν νέων ἀνδρῶν (ἡλικίας 24<27 ἐτῶν), τοῦτο ἐξηγεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι κατά τήν κοινωνία ἡ γυναίκα κι ὄχι ὁ ἄνδρας (ἡ τό ζευγάρι) «φέρει τήν εὐθύνη κυήσεως». Καί ἐφ' ὅσον τῆς ἀπαγορεύεται τό δικαίωμα χρησιμοποίησης ἀντισυλληπτικῶν, τό μόνο μέσο προφυλάξεως πού τῆς ἀπομένει εἶναι ἡ ἐκτρώση. Μέ τήν πάροδο τῆς συζυγικῆς ζωῆς ἡ ἐμπειρία οἰκογενειακοῦ προγραμματισμοῦ πού ἡ γυναίκα ἀποκτᾷ μέσω τῆς ἐκτρώσεως αὐξάνει.

Ταυτόχρονα ὁμοῦ αὐξάνει καί ἡ ἀντίστασή τῆς στήν ἐκτρώση σάν ἀντισυλληπτικό, γεγονός πού ἐξηγεῖται γιὰ τό ποσοστό παραδοχῆς τῆς ἐκτρώσεως (51,5%) στίς πιο ἡλικιωμένες γυναῖκες (≥29 ἐτῶν) εἶναι χαμηλότερο ἀπό τό ποσοστό στούς πιο ἡλικιωμένους ἄνδρες (30<33 ἐτῶν), (63,1%).

Αναφέραμε προηγουμένως τόν οικονομικό παράγοντα σάν τό σημαντικότερο στοιχεῖο ἐρμηνείας τῆς διαφοροποίησης μεταξύ τῶν ἀνδρικών ἀπαντήσεων. Σέ συσχετισμό μέ τήν ἡλικία, ὁ ἴδιος παράγοντας βοηθεῖ νά ἐρμηνεύσουμε ἀπό ἀνδρικής πλέρους πλευρᾶς γιὰ τό ποσοστό τῶν πιο ἡλικιωμένων ἀνδρῶν ὑπέρ τῆς ἐκτρώσεως ὑπερβαίνει τό γυναικεῖο ποσοστό.

Ὁ ἀριθμός παιδιῶν κατά οἰκογένεια

Ὁ ἀνωτέρω πίνακας κατ' ἀρχήν ἐπιβεβαιώνει τήν τάση πού ἐπικρατεῖ στήν Ἑλλάδα ὡς πρός τό μέγεθος τῆς οἰκογένειας (τήν ὁποία βέβαια διαπιστώσαμε καί στήν προηγουμένη μελέτη μέ τίς ἀπόψεις τῶν γυναικῶν): 60,1% τοῦ δείγματος ἔχουν 2 παιδιά καί σύμφωνα μέ στοιχεῖα δημογραφικῶν μελετῶν ὁ ἀριθμός αὐτός θά πρέπει νά θεωρεῖται ἀντιπροσωπευτικός. «Στή χώρα μας, τά νέα ζευγάρια φαίνεται ὅτι ἔχουν υἱοθετήσει μία συμπεριφορά ἡ ὁποία πρός τό παρόν ἐξασφαλίζει τήν πλήρη ἀντικατάσταση τῶν γενεῶν, ἀκόμη δέ καί μία αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ. Μέσα στόν διεθνή χώρο, ἡ Ἑλλάδα κατέχει θέση ἄλλον ἱκανοποιητική μέ 2,3 γεννήσεις κατά μητέρα». ¹¹

Τά ἀντίστοιχα ποσοστά γιά τό ἕνα παιδί εἶναι

10. Bardis P., «A Technique for the Measurement of Attitudes toward Abortion», *International Journal of Sociology of the Family*, Vol. 2, No 1, March 1972, pp. 1-7.

11. Σερελέα Γαρυφαλλιά: «Οἱ τάσεις τῆς γονιμότητας τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατά τήν περίοδο 1956-76 καί οἱ δείκτες μετρήσεώς τῆς». *Επιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν*, No 36-37, Μάιος-Δεκέμβριος 1979, ΕΚΚΕ, σελ. 260.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5α. Αριθμός παιδιών και η γνώμη των ανδρών και γυναικών για την έκτρωση

Γνώμη για τήν έκτρωση	Ένα παιδί		Αριθμός παιδιών κατά οικογένεια (%)*		Τρία παιδιά	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
Θετική	58,7	55,8	59,5	61,8	64,3	42,2
Άρνητική	41,3	44,2	40,5	38,2	35,7	53,8
Σύνολο	35,4	35,6	60,1	60,3	4,5	4,1

* Πηγή για τις γυναίκες απάντησας: Βλ. Πρεσβέλου-Τεπέρογλου, *op. cit.*, Πιν. 4, σ. 278.

35,4% και για τα τρία παιδιά είναι 4,5%. Αυτή η κατανομή αποδεικνύει ότι στην πρώτη κατηγορία ίσως να μην έχει ακόμη αποκλεισθεί το ενδεχόμενο αποκτήσεως ενός δεύτερου παιδιού, ενώ η τρίτη κατηγορία φαίνεται ότι αποκλείει την απόκτηση τέταρτου παιδιού.

Η ανάλυση των απαντήσεων του ανδρικού δείγματος σε σχέση με τον αριθμό παιδιών (βλ. Πίνακα 5) τείνει να δώσει βάρος στην οικονομική εξέλιξη. Διαπιστώνεται κατ' αρχήν μία αυξανόμενη τάση υπέρ της εκτρώσεως, ανάλογα με τον αριθμό παιδιών, αρχίζοντας από 58,7% για το ένα παιδί, 59,5% για τα δύο παιδιά και 64,3% για τα τρία παιδιά. Δηλαδή υπάρχει μία τάση υπέρ της εκτρώσεως, όταν ο άνδρας (ή το ζευγάρι) αποφασίσει ότι έχει ολοκληρωθεί ο αριθμός των παιδιών.

Τις ίδιες τάσεις παραδοχής και απορρίψεως της εκτρώσεως, ανάλογα με τον αριθμό παιδιών, διαπιστώσαμε και στη μελέτη των γυναικών, με μία βασική διαφορά στις απαντήσεις των γυναικών που έχουν τρία παιδιά (βλ. Πίνακα 5α). Το ποσοστό μητρών που είναι ευμενείς απέναντι στην έκτρωση ελαττώνεται (42,2%) αντί να αυξάνει. Στην προηγούμενη μελέτη (γνώμες γυναικών) (βλ. σ. 279) στηρίξαμε την άνωμαλία αυτή σε παραδοσιακούς και θρησκευτικούς λόγους: «Μπορεί... να λεχθεί, σάν υπόθεση, ότι μερικές μητέρες τριών παιδιών ανήκουν στην κατηγορία των γυναικών, που, λόγω παραδοσιακών και θρησκευτικών πεποιθήσεων, αποκρούουν την έκτρωση πολύ περισσότερο από ότι οι δύο άλλες κατηγορίες». Χάρη στα συγκριτικά στοιχεία της παρούσης μελέτης, πιστεύουμε ότι μπορούμε να προσθέσουμε/προτείνουμε μία επί πλέον εξήγηση, η οποία συγχρόνως δίνει και εμπειρική βάση στο ερώτημα γιατί η γυναίκα, σε μεγαλύτερη ηλικία, γίνεται πιο αντιδραστική στο θέμα της εκτρώσεως που εξετάστηκε πιο πάνω.

Όταν η μόνη μέθοδος οικογενειακού προγραμματισμού που της προσφέρεται είναι η παράνομη επανάληψη εκτρώσεως, τότε η γυναίκα, με την πάροδο της ηλικίας (και επομένως με την αύξηση αριθμού εκτρώσεων), αντιτίκεται.

Θα μπορούσαμε ίσως να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι, ανεξάρτητα από το φύλο τους, οι ενδιαφερόμενοι αποφασίζουν για την υπέρ ή κατά στάση απέναντι

στην έκτρωση ανάλογα με τον αριθμό παιδιών που απέκτησαν ή θέλουν να αποκτήσουν. Θα προσθέταμε ακόμη ότι βρισκόμαστε ίσως ενώπιον ενός οικογενειακού προγραμματισμού του ζευγους που εφαρμόζεται όχι με τη μέθοδο των αντισυλληπτικών αλλά με την καταφυγή στην έκτρωση. Στις άποψεις των ερωτωμένων περί των αντισυλληπτικών θα αναφερθούμε στη συνέχεια αυτής της μελέτης.

Από τον Μάρτιο του 1980 ή σοβαρή αυτή κοινωνική άνωμαλία τείνει να διορθωθεί από νομικής τουλάχιστον πλευράς. Ο υπ' αριθμ. 1036 Νόμος για τον οικογενειακό προγραμματισμό και για άλλες διατάξεις (που δημοσιεύτηκε στην Έφημερίδα της Κυβερνήσεως της 21ης Μαρτίου 1980) θέτει τις πρώτες βάσεις μιας πιο όρθρης τοποθέτησεως του θέματος. Είναι ακόμη πολύ ένωρίς για να σχηματίσει ο κοινωνιολόγος μία σαφή ιδέα του τρόπου με τον οποίο το Κράτος, που «μεριμνά για τη διάδοση και την πρακτική εφαρμογή των συγχρόνων γνώσεων σε θέματα Γενετικής και Οικογενειακού Προγραμματισμού» (άρθρο 1 του νόμου), σκοπεύει να εδραιώσει τον νόμο για τα μέσα που θα χρησιμοποιήσει για την πρακτική εφαρμογή καθώς επίσης και για τις επιπτώσεις αυτών στους ενδιαφερομένους/στις γυναίκες.

Όσον αφορά τη συμπεριφορά, μελέτες που έχουν γίνει σε άλλες χώρες μοιάζουν να επιβεβαιώνουν, διη παρατηρήθηκε για τις στάσεις. Έτσι, έγινε φανερό ότι η μεγάλη πλειοψηφία των γυναικών που καταφεύγουν σε εκτρώσεις — παράνομα σε όρισμένα κράτη, νόμιμα στα φιλελεύθερα — δεν είναι μητέρες πολυάριθμων οικογενειών, αλλά γυναίκες που δεν έχουν καθόλου παιδιά ή έχουν ένα ή δύο παιδιά. Έτσι, π.χ. στη Σουηδία, μεταξύ του 1960 και 1966, ο αριθμός των γυναικών που έκαναν έκτρωση και δεν είχαν παιδί (κατηγορία που δεν αφορά τη μελέτη μας) τετραπλασιάστηκε. Ο αριθμός εκείνων με ένα παιδί τριπλασιάστηκε και εκείνων των γυναικών με δύο παιδιά διπλασιάστηκε. Το σύνολο των γυναικών που δεν έχουν παιδιά ή έχουν ένα ή δύο παιδιά αντιπροσωπεύει περίπου το 60% του συνόλου.¹² Ψηλότερο ακόμη πο-

12. Οι πληροφορίες προέρχονται από τους πίνακες του D. Callahan, *op. cit.*, σ. 196, Πίνακας 9. Επίσης βλ. *La verité sur l'avortement*.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6. Η επαγγελματική δραστηριότητα των ανδρών και η γνώμη τους για τις εκτρώσεις

Γνώμη για τις εκτρώσεις	Έπαγγελματική δραστηριότητα								Σύνολο	
	Έλεύθερος επαγγελματίας		Μισθωτός		Βοηθητικός		Έλεύθερος και Μισθωτός			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Υπέρ	73	59,8	102	58,3	—	—	4	57,1	179	58,7
Κατά	49	40,2	73	41,7	1	100,0	3	42,9	126	41,3
Σύνολο	122	100,0	175	100,0	1	100,0	7	100,0	305	100,0
	(40,0%)		(57,4%)		(0,3%)		(0,23%)			

σοστό προκύπτει από την έρευνα του Α. Μ. Dourlen-Rollier στην Γαλλία, το 1964.: 38% των γυναικών δεν είχαν παιδιά, 33% είχαν ένα και 16% είχαν δύο, σ' ένα σύνολο 87%.

Η επαγγελματική δραστηριότητα των ανδρών

Ένας τομέας ιδιαίτερης σημασίας είναι να εξακριβωθεί εάν και κατά πόσο το επάγγελμα του άνδρα επηρεάζει τη γνώμη του για την έκτρωση.

Οι επαγγελματικές κατηγορίες του παραπάνω πίνακα δεν ανταποκρίνονται ειδικά σε ξεκαθαρισμένα επαγγέλματα. Κάθε μία περιλαμβάνει ένα πολύ ετερογενές σύνολο επαγγελματιών που ασκούνται από άνδρες με πολύ διαφοροποιημένο το επίπεδο της παιδείας, την επαγγελματική τους εκπαίδευση και το εισόδημα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η κατηγορία «ελεύθ. επαγγέλματα» π.χ. περιλαμβάνει τόσο το γιατρό, το δικηγόρο, το βιομήχανο όσο και το μικροεπιχειρηματία βιοποριστή (καφετζή). Σάν κριτήριο διαφοροποίησης μεταξύ αυτών των δύο επαγγελματικών κατηγοριών κρατήσαμε μόνο το γεγονός ότι στα ελεύθερα επαγγέλματα η επαγγελματική δραστηριότητα ασκείται κατά ανεξάρτητο τρόπο, ενώ οι μισθωτοί δουλεύουν σε σύμβαση απασχολήσεως και εργασίας.

Μιά πιο λεπτομερής και ακριβής ταξινόμηση των επαγγελματιών που ασκούσαν οι έρωτώμενοι δεν ήταν δυνατόν να γίνει, εξ αιτίας της έλλειψης κοινωνικοοικονομικών δεικτών της Ελλάδος. Η επεξεργασία των δεδομένων μας, με σκοπό να δημιουργήσουμε τέτοιους δείκτες, θα απαιτούσε σημαντικό χρόνο. Λαμβανομένου υπ' όψη ότι αυτός ο σοβαρός περιορισμός υπάρχει μέσα στα στατιστικά δεδομένα μας, κάθε έρμηνεια των παρατηρούμενων τάσεων θα ήταν τυχαία.

Επί πλέον υπάρχει μεγάλη δυσκολία προκειμένου να ερμηνευθούν οι τάσεις αυτές, αφού δεν υπάρχουν

παρόμοιες επιστημονικές έρευνες στον ελληνικό χώρο για να στηριχθεί κανείς. Η μόνη πληροφορία που δίνει ο πίνακας αυτός είναι ότι μεταξύ των ελεύθερων επαγγελματιών και των μισθωτών δεν υπάρχει σχεδόν καμία διαφοροποίηση ποσοστών σχετικά με την υπέρ ή κατά θέση απέναντι στην έκτρωση: τίθενται υπέρ 59,8% ελεύθεροι επαγγελματίες και 58,3% των μισθωτών, και έναντι 40,2% ελεύθεροι επαγγελματίες και 41,7% των μισθωτών.

Τελειώνοντας την ανάλυση του πίνακα για την επαγγελματική δραστηριότητα του άνδρα, θα θέλαμε να αναφέρουμε ότι ειδικά σ' αυτόν τον τομέα δεν θα γίνει σύγκριση με τις απόψεις των γυναικών, για το λόγο ότι οι κατηγορίες δεν είναι συγκρίσιμες. Στη μελέτη του γυναικείου δείγματος το 79,8% των έρωτωμένων δήλωσαν ότι ασχολούνται μόνο με τα οικιακά έναντι 13,9% που έχουν πλήρες ωράριο επαγγελματικής δραστηριότητας.

Οικονομική κατάσταση των έρωτωμένων

Η πρώτη διαπίστωση βάσει του Πίνακα 7 είναι ότι το ήμισυ σχεδόν του ανδρικού δείγματος (46,8%) δηλώνει ότι συναντά πολύ συχνά ή συχνά οικονομικές δυσκολίες, ένα πέμπτο σχεδόν (18,4%) δεν συναντά, ενώ 34,8% δηλώνει ότι συναντά τότε-τότε οικονομικές δυσκολίες.

Η διαπίστωση της υπέρβασης οικονομικής δυσκολίας ή οικονομικής ανέσεως βασίζεται στη δήλωση των έρωτωμένων. Πρόκειται επομένως περί υποκειμενικής εκτιμήσεως και κρίσεως των ενδιαφερομένων. Όμως, η σύγκριση μεταξύ του ανδρικού και του γυναικείου δείγματος σ' αυτό το σημείο δείχνει καταπληκτική ομοιότητα. Αυτό έχει αρκετή σημασία.

Η ταυτόχρονη μελέτη των Πινάκων 7 και 7α δίνει την εξής κατανομή των απαντήσεων:

Συναντούν οικονομικές δυσκολίες	Άνδρες	Γυναίκες
Πολύ συχνά ή συχνά	145(46,8%)	149(47,0%)
Πότε-πότε	108(34,8%)	109(34,4%)
Σπάνια ή ποτέ	57(18,4%)	59(18,6%)
Σύνολο	310(100%)	317(100%)

ment, Paris: Maloine 1964, σελ. 82. Σκόπιμα επιλέξαμε πληροφορίες για τη δεκαετία του '60 για την Γαλλία όσο και για την Σουηδία. Η δεκαετία αυτή αντιστοιχεί στην περίοδο της σταθεροποίησης των τεχνολογικών επιτευχών και του πλουτισμού των δυτικών κρατών. Θα περίμενε συνεπώς κανείς πως τα οικονομικά κίνητρα θα ήταν σε αντίστοιχη με τον αριθμό των παιδιών, πράγμα το οποίο φανερά δεν επιβεβαιώνεται.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7. Οί ερωτώμενοι δηλώνουν εάν συναντούν οικονομικές δυσκολίες

Γνώμη για τήν έκτρωση	Πολύ συχνά ή συχνά		Πότε-πότε		Σπάνια ή ποτέ		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Υπέρ	85	58,6	65	60,2	33	57,9	183	59,0
Κατά	60	41,4	43	39,8	24	42,1	127	41,0
Σύνολο	145	100,0	108	100,0	57	100,0	310	100,0
	(46,8%)		(34,8%)		(18,4%)			

ΠΙΝΑΚΑΣ 7α.

Γνώμη για τήν έκτρωση	Πολύ συχνά ή συχνά		Πότε-πότε		Σπάνια ή ποτέ		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Θετική	88	59,0	61	56,0	38	64,4	187	59,0
Άρνητική	61	41,0	48	44,0	21	35,6	130	41,0
Σύνολο	149	100,0	109	100,0	59	100,0	317	100,0
	(47,0%)		(34,4%)		(18,6%)		(100%)	

Η ταύτιση των απαντήσεων έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί αποδεικνύει ότι τόσο ο άνδρας όσο και η γυναίκα εκτιμούν κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο τις οικονομικές δυσκολίες που συναντούν. Επομένως, δεν πρόκειται μόνον περί υποκειμενικής εκτιμήσεως και κρίσεως, αλλά περί αντικειμενικής καταστάσεως και εμπειρίας.

Επειδή γενικά παρατηρείται συσχέτιση μεταξύ οικονομικής ανέσεως ή δυσκολίας αφ' ενός και μεγέθους οικογενείας (αριθμού παιδιών) αφ' ετέρου, θα περίμενε κανείς μία μεγάλη διαφοροποίηση της θέσεως των ερωτωμένων του ανδρικού δείγματος σχετικά με την έκτρωση. Συγκεκριμένα, περιμέναμε να βρούμε το υψηλότερο ποσοστό απαντήσεων υπέρ της εκτρώσεως συσχετισμένο με τους ερωτώμενους που δηλώνουν ότι συναντούν πολύ συχνά ή συχνά οικονομικές δυσκολίες. Η υπόθεση αυτή βασίζεται στην ανάλυση οικονομικού κόστους που κάναμε σε προηγούμενη παράγραφο. Η επαλήθευσή της θα βρισκόταν σε λογική συνέπεια με τη θεωρητική εξήγηση του οικονομικού κόστους.

Η επισκόπηση των δεδομένων του Πίνακα 7 διαψεύδει τη συσχέτιση. Αντίθετα, ανακαλύπτουμε ότι το ποσοστό των απαντήσεων υπέρ ή κατά της εκτρώσεως του ανδρικού δείγματος παραμένει υψηλό και αμετάβλητο ανεξάρτητα από την οικονομική άνεση ή δυσκολία που δηλώνουν οι ερωτώμενοι. Συγκεκριμένα, οι δύο άκρες κατηγορίες («πολύ συχνά ή συχνά» και «σπάνια ή ποτέ») εμφανίζουν περίπου τα ίδια ποσοστά (υπέρ 58,6% και 57,9%, κατά 41,4% και 42,1%). Η διαπίστωση αυτή είναι αρκετά σημαντική και μάς επιτρέπει να δώσουμε τα πρώτα στοιχεία μιάς εμπειρικά στηριζόμενης έρμηνειας. Δεδομένου ότι, μέ-

σα στά περιθώρια του δείγματός μας, α) ο άνδρας φέρει το σημαντικότερο οικονομικό βάρος (79,8% των γυναικών ασχολούνται με τα οικιακά), β) η δήλωση οικονομικής ευχέρειας ή δυσκολίας έχει αντικειμενικό χαρακτήρα και γ) το οικονομικό κόστος είναι αποδεδειγμένα βασικό στοιχείο στον προγραμματισμό μεγέθους οικογενείας, φθάνουμε στο έξης συμπέρασμα: μέσα στον ελληνικό χώρο, που αναλύσαμε, η ποσοτική υψηλή και γενικευμένη «φιλελεύθερη» στάση των ανδρών υπέρ της εκτρώσεως σημαίνει ότι η άμβλωτική πράξη¹³ εξφυγε πλέον από τα περιορισμένα περι-

13. Μιλάμε θεληματικά περί «άμβλωτικής πράξεως» και όχι περί της στάσεως απέναντι σε αυτήν, γιατί από έρευνες που έγιναν στην Ελλάδα προκύπτει ότι η έκτρωση έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις τα τελευταία χρόνια. Ο Βαλαώρας εκτιμά τον έτησιο αριθμό των έγκυσιών εκτρώσεων σε 52.000 για την περίοδο 1956-1965, ενώ ο Λούρος τις ανεβάζει σε 100.000 περίπου το χρόνο (Βλ. Βαλαώρας Βασίλειος, σελ. 18-19 καθώς και Λούρος Νικόλαος «Η επίπτωσης των εκτρώσεων επί του δημογραφικού προβλήματος της Ελλάδος», Ανακοίνωσης 'Ακαδημίας 'Αθηνών, 'Αθηναι 1967). Θα ήταν χρήσιμο να τεθεί το θέμα της πρακτικής των εκτρώσεων σε διεθνή πλαίσια, ώστε να αποφευχθούν βιαστικά και λανθασμένα συμπεράσματα για το μέγεθος του φαινομένου στην Ελλάδα. Οι εκτιμήσεις για τις παράνομες εκτρώσεις και τις επιπτώσεις τους ποικίλλουν κατά εντυπωσιακό τρόπο, πράγμα το οποίο οφείλεται τόσο στην έλλειψη επαρκών μέσων υπολογισμού όσο και σε σκοπούς επηρεασμού (200.000 έως 1.000.000 ετησίως για τις ΗΠΑ, 250.000 με 2.000.000 για τη Γαλλία, 35.000 με 300.000 για το Βέλγιο). Για την επανόρθωση των αριθμών στη Γαλλία, βλ. του Α. Sauvy, «Démographie et avortement», στο *Sexologie*, αρ. 1, 1971, σελ. 89-92 και την έκθεση της I. N. E. D. που δημοσιεύθηκε στην ετήσια έκδοση *Population*, 1966, αρ. 4, σελ. 645-690. Για το Βέλγιο κατά τον G. Dooghe, «Demographische aspecten of de abortuspraktijken» στο *Kultuurleven*, 1971, αρ. 1, ο αριθμός των παράνομων εκτρώσεων θα έπρεπε να πλησιάζει τις 35.000 κατ' έτος. Για την επανόρθωση των αριθμών που αναφέ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 8. «Εάν η γέννηση παιδιού δεν είναι επιθυμητή, δικαιολογείται ή εφαρμογή κάθε αντισυλληπτικού μέτρου;» (ανδρικό δείγμα)

Έφαρμογή κάθε αντισυλληπτικού μέτρου	Θετική		Άρνητική		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%
Συμφωνώ απόλυτα ή μάλλον συμφωνώ	153	82,7	59	46,1	212	67,7
Δέν μπορώ να αποφασίσω	2	1,1	5	3,9	7	2,2
Μάλλον διαφωνώ						
ή διαφωνώ έντελώς	30	16,2	64	50,0	94	30,1
Σύνολο	185	100,0	128	100,0	313	100,0
	(59,1%)		(40,9%)			

θωρία της οικονομικής σκέψης και του ύπολογισμού και έγινε ένα αναγνωρισμένο γεγονός της οικογενειακής εμπειρίας και των διασεξουαλικών σχέσεων. Η εξέγηση αυτή θά βρεί πρόσθετη επαλήθευση στη συνέχεια της μελέτης.

Ακολουθώντας τη συγκριτική ανάλυση των δύο δειγμάτων η εξέξ διαφοροποίηση των δύο φύλων αξίζει να αναφερθεί. Στο ανδρικό δείγμα η συσχέτιση «στάση προς την έκτρωση-οικονομική κατάσταση» δέν δίνει σαφή αποτελέσματα. Επί 145 ανδρών του δείγματος πού δηλώνουν οικονομικές δυσκολίες πολύ συχνά ή συχνά, 58,6% τίθενται υπέρ της έκτρωσεως, αλλά και επί 57 ανδρών πού δηλώνουν ότι δέν έχουν οικονομικές δυσκολίες, 57,9% τίθενται υπέρ της έκτρωσεως. Έπομένως ή υπέρ ή κατά στάση άπέναντι στην έκτρωση δέν επηρεάζεται από την οικονομική πραγματικότητα. Αντίθετα, στο γυναικείο δείγμα, ή άλληλοσύνδεση μεταξύ των δύο στοιχείων είναι πιο εμφανής. Πάιρνει όμως την αντίθετη από την αναμενόμενη μορφή, δηλαδή ή οικονομική άνεση συμβαδίζει όχι με χαμηλότερο αλλά με υψηλότερο ποσοστό αποδοχής της έκτρωσεως: επί 59 γυναικών πού δηλώνουν οικονομική άνεση (βλ. κατηγορία: συναντούν σπάνια ή δέν συναντούν οικονομικές δυσκολίες), 64,4% είναι υπέρ της έκτρωσεως, ενώ επί 149 γυναικών πού δηλώνουν οικονομικές δυσκολίες συχνά ή πολύ συχνά, μόνο 59% είναι υπέρ της έκτρωσεως. Έδω ακόμη επιβεβαιώνεται ό ανεξάρτητος από οικονομικούς παράγοντες χαρακτήρας της έκτρωσεως.

ρονται στις ΗΠΑ, βλέπε D. Callahan, op. cit., 132-136.

Γιά τούς άριθμούς της θνησιμότητας υπάρχουν άνάλογες συστάσεις επιφυλακτικότητας. Έτσι, στη Γαλλία, όπου υπολογίστηκε ό αριθμός των 25.000 θανάτων τό χρόνο από παράνομες έκτρώσεις, στην πραγματικότητα σημειώνονται περίπου 10.000 θάνατοι τό χρόνο γυναικών σέ ηλικία αναπαραγωγής, από τούς όποιους 260 αποδίδονται σέ έγκυμους ή και γέννες, και ό όποιοι πάλι δέν όφείλονται όλοι σέ έκτρώσεις (Βλέπε A. Sauvy, op. cit., σελ. 89).

III. γνώμες για την έκτρωση βάσει των δεδομένων της σεξουαλικής, συζυγικής και οικογενειακής ζωής

Στό τρίτο και τελευταίο μέρος της μελέτης, οι έρωτώμενοι δίνουν τη γνώμη τους για τη σεξουαλική, συζυγική και οικογενειακή ζωή, σέ σχέση πάντοτε με την έκτρωση. Τό ενδιαφέρον του έρευντή συγκεντρώνεται α) στό να διαπιστώσει κατά πόσο ή γνώμη των ανδρών για την έκτρωση επηρεάζεται από άλλες πρωτοποριακές ιδέες σχετικά με την οικογενειακή ζωή και β) να συγκρίνει τις γνώμες των ανδρών με εκείνες των γυναικών, προκειμένου να διαπιστώσει εάν οι γνώμες διαφέρουν κατά φύλο, καθώς επίσης και τις τάσεις (παραδοσιακές, προοδευτικές, πρωτοποριακές) πού υπάρχουν στά δύο φύλα σχετικά με την οικογένεια.

Χρησιμοποίηση των αντισυλληπτικών μέσων

Από δημοσιογραφικές πληροφορίες διαπιστώνουμε ότι στόν έλληνικό χώρο τό κοινό δέν είναι ενημερωμένο και γύρω από τις αντισυλληπτικές μεθόδους. Η ανάλυση πού άκολουθεί, συσχετισμένη μ' αυτές τις πληροφορίες, έχει ιδιαίτερη σημασία.

Αρχική διαπίστωση είναι ότι τό ποσοστό ανδρών πού συμφωνούν (απόλυτα ή μάλλον) με την εφαρμογή κάθε αντισυλληπτικού μέσου υπερτερεί του ποσοστού των ανδρών πού τίθενται υπέρ της έκτρωσεως: 212 άνδρες (67,7%) του συνολικού δείγματος είναι υπέρ των αντισυλληπτικών, έναντι 185 (59,1%) πού παίρνουν θετική στάση άπέναντι στην έκτρωση.

Μία δεύτερη διαπίστωση είναι ότι τόσο οι θετικές όσο και οι άρνητικές γνώμες για τά αντισυλληπτικά μέσα διαφοροποιούνται έντονα, σέ σχέση με τη θέση πού παίρνουν οι έρωτώμενοι άπέναντι στην έκτρωση. Η τάση είναι συνεπής με την άναμονή μας. Συγκεκριμένα, επί 185 ανδρών πού είναι υπέρ της έκτρωσεως, 82,7% είναι και υπέρ των αντισυλληπτικών.

Καί αντίθετα, επί 128 ανδρών που είναι κατά της εκτρώσεως ένα 50% αντιτίθεται και στη χρησιμοποίηση των αντισυλληπτικών. Μιά τρίτη διαπίστωση που συνάγεται από την προηγούμενη είναι ότι ο συνδυασμός «αποδοχή εκτρώσεως-αντισυλληπτικών» είναι ποσοτικά κατά πολύ υψηλότερος του συνδυασμού «μη αποδοχή εκτρώσεως-αντισυλληπτικών» (82,7% έναντι 50%). Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί κατά δύο τρόπους που δεν βρίσκονται σε αντίθεση, αλλά αλληλοσυμπληρώνονται. Η πρώτη ερμηνεία είναι η λογική κατάληξη του γαλλικού ρητού *qui veut le plus* (εκτρώση) *peut le moins* (αντισυλληπτικά) (όποιος τολμά τό μεγαλύτερο τολμά και τό μικρότερο). Η δεύτερη ερμηνεία είναι η επιβεβαίωση της εκτεταμένης απόδοχής της εκτρώσεως στον ελληνικό χώρο, ιδίως όταν η πολιτική οικογενειακού προγραμματισμού¹⁴ απουσιάζει.

Οι κατά φύλον απαντήσεις επιτρέπουν να εμβαθύνουμε και να εξηγήσουμε καλύτερα τον τρόπο με τον οποίο τίθεται η διαλεκτική «εκτρώση - αντισυλληπτικά» από τους άνδρες και από τις γυναίκες.

Η διαφορά μεταξύ των απαντήσεων των δύο φύλων θα πρέπει να αναζητηθεί στη διαφορετική αντιμετώπιση του θέματος και στο κατά πόσο η εκτρώση ενδιαφέρει και αφορά τη μία πλευρά ή την άλλη άφ' ενός, καθώς επίσης στο κατά πόσο οι «θεωρητικοί καταναλωτές» των αντισυλληπτικών είναι καλά πληροφορημένοι άφ' ετέρου. Γεγονός είναι ότι οι αντισυλληπτικές μέθοδοι άφορου άμεσότητας τη γυναίκα από ό,τι τον άνδρα. Ερμηνεύουμε τη διαφορά στις απαντήσεις βασίζόμενοι σ' αυτή τη διαπίστωση, γιατί, ταυτοχρόνα με αυτή τη διαφορά, η γυναίκα τονίζει και τη σημασία που αποδίδει τόσο στις αντισυλληπτικές μεθόδους όσο και στις γνώσεις της γι' αυτά.

Οι χαρακτηριστικές παρατηρήσεις από τη σύγκριση είναι οι εξής: Κατ' άρχην, η θετική στάση που παίρνουν οι γυναίκες έναντι των αντισυλληπτικών είναι μαζική και ξεπερνά τη στάση των ανδρών: 234 γυναίκες (73,8%) έναντι 214 ανδρών (67,7%). Περισσότερες γυναίκες είναι υπέρ των αντισυλληπτικών (234 ή 73,8%) παρά υπέρ της εκτρώσεως (187 ή 58,9%). Η ίδια τάση σημειώθηκε προηγουμένα στο ανδρικό δείγμα.

Στη συνέχεια, η θετική συσχέτιση «αντισυλληπτικά-εκτρώση» είναι ποσοστιαία υψηλή, ιδιαίτερα στο γυναικείο δείγμα. Επί 234 γυναικών που δέχονται τά αντισυλληπτικά, τά έννέα δέκατα δέχονται και την εκτρώση (89,3% γυναίκες ενώ 82,7% άνδρες).

Άλλά, ακόμη και μεταξύ των 70 γυναικών που είναι έναντι των αντισυλληπτικών, 51,5% παραμένουν υπέρ της εκτρώσεως, 43,1% κατά, ενώ 5,4%

άναποφασιστες. Τά δεδομένα του ανδρικού δείγματος δείχνουν πιο μεγάλη συνέπεια μεταξύ των δύο θέσεων: επί 94 ανδρών που είναι έναντι των αντισυλληπτικών, 50% είναι και έναντι της εκτρώσεως, 46,1% υπέρ και μόνον 3,9% άναποφασιστοί.

Η άρνηση και της εκτρώσεως και της εφαρμογής των αντισυλληπτικών μέτρων γιά τήν ομάδα αυτή των ανδρών (64 άνδρες του δείγματος) δεν είναι τυχαία. Ούτε είναι τυχαία και η άρνητική θέση του ενός τρίτου περίπου του όλικού ανδρικού δείγματος (30,1% έναντι μόνον 22,1% του γυναικείου) στις αντισυλληπτικές μεθόδους. Δεδομένου ότι, όπως τονίστηκε ενωρίτερα, τά αντισυλληπτικά (κυρίως τά μηχανικά και χημικά μέσα) άπευθύνονται ιδίως στή γυναίκα, πώς εξηγείται ένα τόσο μεγάλο ανδρικό ποσοστό, έχθρικό στά αντισυλληπτικά; Άναζητούμε τήν εξήγηση στις σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων και συγκεκριμένα στο θέμα έλέγχου του άνδρα προς τή γυναίκα. Δηλαδή, υποθέτουμε ότι, εάν ή γυναίκα καταφύγει σε αντισυλληπτικές μεθόδους, ο άνδρας από τήν πλευρά του πιστεύει ότι μειώνεται αισθητά ο έλεγχός του επάνω της. Οι υποθέσεις βέβαια αυτές γίνονται στά πλαίσια της νοοτροπίας που επικρατεί μέσα στον ελληνικό χώρο γιά τήν οικογένεια και γιά τις σχέσεις των δύο φύλων, και υπό τή μορφή βασικών υποθέσεων ένα περαιτέρω εμπειρικές έρευνες πού είναι άπαραίτητες στο θέμα της στάσεως και συμπεριφοράς του πληθυσμού άπέναντι στά αντισυλληπτικά.

Μιά τελευταία παρατήρηση άφορά τήν κατηγορία των άναποφασιστών. Η διαπίστωση είναι ότι στις άνδρικές απαντήσεις τά ποσοστά αυτά είναι πολύ μικρά (1,1% γι' αυτούς πού είναι υπέρ τής εκτρώσεως και 3,9% έναντιών). Άντίθετα, στις γυναίκες τά ποσοστά είναι πιο αύξημένα (3,2% γι' αυτές πού είναι υπέρ τής εκτρώσεως και 5,4% έναντιών). Δηλαδή διαπιστώνουμε ότι οι άνδρες παίρνουν πιο σαφή θέση γιά τά αντισυλληπτικά, άνεξάρτητα εάν συμφωνούν ή διαφωνούν με τήν εκτρώση, από ό,τι οι γυναίκες, πού παρουσιάζονται πιο άναποφασιστες. Αυτό, όπως ήδη αναφέρθηκε, θα πρέπει νά όφείλεται στο γεγονός ότι ο τρόπος άναπτύξεως τής αντισυλληπτικής πολιτικής, ένημερώσεως αλλά και τής βιομηχανικής παραγωγής των αντισυλληπτικών μέσων προβληματίζει άμεσα τή γυναίκα. Και αυτό συμβαίνει τόσο στις άνεπτυγμένες χώρες όσο και στις άναπτυγσόμενες, με άποτέλεσμα νά θεωρείται ή γυναίκα από τό κοινωνικό σύνολο και από τόν ίδιο της τόν έαυτό μόνη υπεύθυνη γιά τόν οικογενειακό προγραμματισμό.¹⁵

14. Όπως ήδη είπώθηκε πιο πάνω, ο νόμος αρ. 1036, πού δημοσιεύθηκε στήν Έφημερίδα της Κυβερνήσεως της 21ης Μαρτίου 1980, προσπαθεί νά συμπληρώσει αυτό τό κενό.

15. Άρκεί νά αναφερθεί ότι ή γυναίκα εθόνει έχει επιβληθεί ακόμη και στις πιο πατριαρχικές παραδοσιακές κοινωνίες, όπου ή γυναίκα παραμένει έντελώς ύποταγμένη στήν άνδρική βούληση και άπόφαση, γιά νά καταλάβει κανείς τά λάθη αλλά και τις αν-όσότητες πού υφίσταται ή γυναίκα (Blétre Presvelou, C., *Les perspectives de la croissance de la population étudiée au niveau de la famille*, FAO, 73/8 1973).

ΠΙΝΑΚΑΣ 9. Σεξουαλικές σχέσεις πριν τό γάμο και γνώμη για τις εκτρώσεις

Σεξουαλικές σχέσεις πριν τό γάμο	Γνώμη για τις εκτρώσεις Υπέρ		Κατά		Σύνολο τών άπαντήσεων περί σεξουαλικών σχέσεων	
	N	%	N	%	N	%
Ναί	93	51,1	57	45,2	150	48,7
Όχι	88	48,4	69	54,8	157	51,0
Μή ισχύουσα άπάντηση	1	0,5	—	—	1	0,3
Σύνολο	182	100,0	126	100,0	308	100,0
	(59,0%)		(41,0%)			

Γιά νά έμβασύνουμε περισσότερο στήν άρνηση τών έρωτωμένων γυναικών γιά τίς άντισυλληπτικές μεθόδους, θά πρέπει άπαραίτητα νά άναφερθούμε και στήν έλλειψη ένημερώσεως πού ύπάρχει γύρω από αυτό τό ζήτημα. Όπως άρχικά τονίσαμε, ύπάρχει και ό φόβος τής «άγνωσης» γιά θέματα τόσο σοβαρά, πού μόλις τόν τελευταίο καιρό άρχίζουν νά συζητούνται δημόσια, ιδιαίτερα από γυναικείες οργανώσεις. Από τίς συζητήσεις αυτές διαπιστώνεται ή παντελής έλλειψη ενημερώσεως, και όλες άνεξαίρετως καταλήγουν στήν άναγκαιότητα τής σωστής σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης του κοινού.

Προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις

Στόν Πίνακα 9 γίνεται συσχέτιση μεταξύ τών γνωμών τών έρωτωμένων γιά τήν έκτρωση άφ' ενός και τών σεξουαλικών σχέσεων πριν από τό γάμο μέ τόν νυν σύζυγό τους άφ' έτέρου.

Έδώ εισχωρεί μία παρατήρηση γενικής μορφής, άφου τό άνδρικό δείγμα είναι χωρισμένο σέ δύο παρόμοια σχεδόν τμήματα άναφορικά μέ τίς προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις τών έρωτωμένων μέ τήν νυν σύζυγό τους: 48,7% δηλώνουν ότι είχαν, 51% ότι δέν είχαν. Άς υπενθυμίσουμε έδώ ότι ή δήλωση άφορα όχι τή γνώμη ή τή θέση τών έρωτωμένων, άλλα τή συμπεριφορά. Κατά πόσο τά ποσοστά αυτά εκφράζουν πιστά τήν έμπειρία τών έρωτωμένων είναι άδύνατο νά έλεγχθεί. Ό Έλεγχος αυτός θά μπορούσε νά γίνει εάν οι άναλύσεις είχαν γίνει κατά ζεύγος. Λόγω τεχνικών και χρονικών περιορισμών τά δεδομένα αναλήθηκαν πρός τό παρόν κατά φύλο.

Έπανερχόμαστε στήν επί μέρους άνάλυση τών άπαντήσεων. Η συσχέτιση στό άνδρικό δείγμα τών δύο μεταβλητών «προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις-έκτρωση» παρουσιάζει μία σχετικά μικρή διαφοροποίηση. Συγκεκριμένα, επί 182 άνδρων πού είναι υπέρ τής έκτρώσεως, οι μισοί (51,1%) δηλώνουν ότι είχαν προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις, ενώ επί 126 άνδρων πού άντιτίθενται στήν έκτρωση, 54,8% δηλώνουν ότι δέν είχαν. Οι πληροφορίες αυτές δέν μας έπιτρέπουν έπομένως νά πούμε ότι ύπάρχει άλληλοσύνδεση μεταξύ τών δύο αυτών στοιχείων. Μέ άλλα λόγια, δέν

φαίνεται νά έπαληθεύεται ή ύπόθεση, σύμφωνα μέ τήν όποια λ. χ. μία «φιλελεύθερη» προγαμιαία σεξουαλική συμπεριφορά δυνατόν νά είχε επίδραση στήν άπόκτηση θετικής στάσεως άπέναντι στήν έκτρωση, ή και άντίθετα, μία συντηρητική προγαμιαία συμπεριφορά θά έπιδρούσε άρνητικά στή στάση άπέναντι στήν έκτρωση. Έπομένως αυτό δέν μπορεί νά θεωρηθεί σάν πρωτοποριακό στοιχείο. Από τήν άλλη πλευρά ύπάρχει ένα 45,2% τών άνδρων πού είναι κατά τής έκτρώσεως, άλλα δηλώνουν ότι πριν από τό γάμο είχαν σεξουαλικές σχέσεις. Καί αυτό είναι σημαντικό. Θά θέλαμε νά άναφερθούμε ειδικότερα σ'αυτή τήν ομάδα, γιατί πιστεύουμε ότι δέν είναι τυχαίο τό γεγονός ότι 57 έρωτώμενοι επί του όλικού δείγματος άφ' ενός μέν άνηφουν τίς κοινωνικές και ήθικές άξίες τίς σχετικές μέ τήν άποχή από προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις μέ τή μέλλουσα σύζυγο (σεβασμός τής «παρθενίας»), καθώς και τόν κίνδυνο προγαμιαίας συλλήψεως/έγκυμοσύνης, άφ' έτέρου όμως άντιτίθενται στήν έκτρωση. Η ομάδα αυτή διέπεται από μία άσαφή/διφορούμενη συμπεριφορά. Ειδικά, δεχόμαστε τήν ύποθετική εξήγηση ότι ή ομάδα αυτή γιά θρησκευτικούς ή ήθικούς λόγους πιστεύει στόν φονικό χαρακτήρα τής έκτρωσης. Κατά πόσον όμως σέβονται τό πρόσωπο τής γυναίκας, τήν όποία έκθέτουν σέ προγαμιαία έγκυμοσύνη, παραμένει προβληματικό.

Άπόψεις περί διαζυγίου και συζυγικής συμβιώσεως

Τό περιεχόμενο καθεμιάς από τίς τρεις παρακάτω προτάσεις πού τέθηκαν στους έρωτωμένους άναφέρεται στή διαφορετική μορφή άλλα και στόν διαφορετικό βαθμό άνοχής τών έρωτωμένων έναντι τής συμπεριφοράς πού μεταβάλλει τό θεσμό του γάμου.

Οι μεταβολές αυτές είτε θίγουν τό θεσμό του γάμου (διαζύγιο) είτε έναν από τους βασικούς σκοπούς του (θεληματική άρνηση τεκνογονίας), είτε τήν κοινωνική λειτουργία και χρησιμότητα του γάμου (έξωγαμη συμβίωση).

Βασικά, ή έξωγαμη συμβίωση (τρίτη πρόταση) είναι περισσότερο «πρωτοποριακή» από τίς δύο προηγούμενες. Τό διαζύγιο (πρώτη πρόταση) είναι ή λιγό-

ΠΙΝΑΚΑΣ 10. Γνώμες του ζεύγους για τη συζυγική ζωή και την έκτρωση (άπαντήσεις ανδρών)

Συζυγική ζωή του ζεύγους	ΘΕΤΙΚΗ							
	Συμφωνούν άπόλυτα ή μᾶλλον συμφωνούν		Δέν μπορούν νά ἀποφα- σίσουν		Μᾶλλον διαφωνούν ἢ διαφωνούν ἀπόλυτα		Χωρίς ἀπάντηση συγκε- κριμένη	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Τό διαζύγιο νά εἶναι ἐξ ἴ- σου εύκολο, ὅπως καί ὁ γάμος	75	40,5	8	4,3	101	54,6	1	0,6
Εἶναι παραδεκτό, κοινωνι- κά, τά ζευγάρια νά μήν ἐπι- θυμοῦν παιδιά καί νά ἀπο- φασίζουν νά μήν κάνουν ποτέ	53	28,6	7	3,8	125	67,6	—	—
Ἡ ἐλεύθερη συμβίωση νά εἶναι ἐξ ἴσου παραδεκτή, κοινωνικά, ὅπως καί ὁ γά- μος	32	17,3	15	8,1	137	74,1	1	0,5

ΑΡΝΗΤΙΚΗ

Σύνολο γνωμῶν γιά τή
συζυγική ζωή τοῦ ζεύγους

Συζυγική ζωή του ζεύγους	Συμφωνούν ἀπόλυτα ἢ μᾶλλον συμφωνούν		Δέν μπορούν νά ἀποφα- σίσουν		Μᾶλλον διαφωνούν ἢ διαφωνούν ἀπόλυτα		Χωρίς ἀπάντηση συγκε- κριμένη		Συμφωνούν ἀπόλυτα ἢ μᾶλλον συμφωνούν		Διαφωνούν ἀπόλυτα ἢ μᾶλλον διαφωνούν	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Τό διαζύγιο νά εἶναι ἐξ ἴ- σου εύκολο, ὅπως καί ὁ γάμος	37	28,9	8	6,3	82	64,0	1	0,8	112	35,7	183	58,4
Εἶναι παραδεκτό, κοινωνι- κά, τά ζευγάρια νά μήν ἐπι- θυμοῦν παιδιά καί νά ἀπο- φασίζουν νά μήν κάνουν ποτέ	19	14,9	3	2,3	105	82,0	1	0,8	72	23,3	230	73,4
Ἡ ἐλεύθερη συμβίωση νά εἶναι ἐξ ἴσου παραδεκτή, κοινωνικά, ὅπως καί ὁ γά- μος	16	12,5	4	3,1	107	83,6	1	0,8	48	15,3	244	77,9

τερο «πρωτοποριακή». Στηριζόμενοι στά ἀνωτέρω, ὑποθέσαμε ὅτι τό ποσοστό τοῦ δείγματος (τόσο τό ἀνδρικό ὅσο καί τό γυναικεῖο), πού δέχεται τήν τρίτη πρόταση, θά εἶναι χαμηλότερο ἀπό ἐκεῖνο πού δέχεται τίς δύο προηγούμενες, καί ἐπὶ πλέον ὅτι τό ποσοστό καταφατικῶν ἀπαντήσεων θά μειώνεται βαθμιαία ἀπό τήν πρώτη πρός τήν τρίτη πρόταση.

Τά ἀποτελέσματα τοῦ Πίνακα 10 ἐπαληθεύουν πλήρως τήν ἀρχική μας ὑπόθεση: 35,7% ἀνδρῶν εἶναι ὑπέρ τοῦ διαζυγίου, 23,3% εἶναι ὑπέρ τῆς θεληματικῆς ἀρνήσεως τεκνογονίας, ἐνῶ μόνον 15,3% εἶναι ὑπέρ τῆς ἐξώγαμης συμβίωσης. Καί ἀντίστροφα, 58,4% τῶν ἀνδρῶν εἶναι ἐναντίον τοῦ διαζυγίου, 73,4% εἶναι ἐναντίον τῆς θεληματικῆς ἀρνήσεως τε-

ΠΙΝΑΚΑΣ 11. Γνώμες τοῦ ζεύγους γιά τή συζυγική ζωή καί τήν
ἐκτρωση (ἀπαντήσεις καί τῶν δύο φύλων)

Συμφωνούν μέ:	Διαζύγιο	Θεληματική ἀρνηση τεκνογονίας	Ἐξώγαμη συμβίωση
Ἄνδρες	35,7%	23,3%	15,3%
Γυναῖκες	34,7%	26,5%	12,3%
Διαφωνοῦν μέ:			
Ἄνδρες	58,4%	73,4%	77,9%
Γυναῖκες	60,6%	68,7%	75,7%
Ἀναποφάσιστοι			
Ἄνδρες	5,1%	3,1%	6,0%
Γυναῖκες	4,4%	4,8%	10,7%

κνογονίας καί 77,9%, δηλαδή 8 ἄνδρες στούς 10, εἶναι ἐνάντια στήν ἐξώγαμη συμβίωση. Τό γυναικεῖο δόγμα ἐπαληθεύει ἐπίσης τή γενική υπόθεση, ἀλλά παρουσιάζει, συγκριτικά μέ τό ἀνδρικό δείγμα, διαφορές πού ἀπαιτοῦν ἐπεξηγήσεις.

Τά ποσοστά γυναικῶν πού εἶναι ὑπέρ ἢ κατά τῆς ἐξώγαμης συμβίωσης εἶναι πιά χαμηλά ἀπό τά ἀνάλογα ἀνδρικά ποσοστά, ἐνῶ συγχρόνως μιά γυναίκα στίς δέκα εἶναι ἀναποφάσιστη.

Λιγότερες γυναῖκες ἀπό τοὺς ἄνδρες ἀντιτίθενται στή θεληματική ἄρνηση τεκνογονίας, ἐνῶ τό ποσοστό γυναικῶν πού ἀντιτίθενται στό διαζύγιο εἶναι ὑψηλότερο τοῦ ἀνδρικοῦ. Τεῖνουμε νά δεχθούμε ὅτι ἡ ἀσυνέπεια τῶν γυναικῶν ἀπάντησεων εἶναι ἐπιφαινεακή. Ἡ λογική πού συνδέει τίς δύο αὐτές θέσεις πρέπει νά ἀναζητηθεῖ στήν κοινωνική θέση τῆς Ἑλληνίδας.

Ἐάν περισσότερες γυναῖκες σέ συσχέτιση μέ τοὺς ἄνδρες, πού εἶναι συγχρόνως καί σύζυγοί τους, ἀντιτίθενται στό διαζύγιο, εἶναι γιατί φοβοῦνται ὅλες τίς τυχόν ἐπιπτώσεις πού ἡ διακοπή τοῦ γάμου θά ἔχει στίς ἰδies καί στά παιδιά τους. Δέν ἀποκλείεται καί ἡ ἀβεβαιότητα τους γιά μιά νέα κοινωνική καί προσωπική σταθεροποίηση μέ τή δημιουργία καινούργιας οἰκογένειας. Τό γεγονός ὅτι ὑπερτεροῦν σέ σχέση μέ τοὺς ἄνδρες στήν ἀποδοχή θεληματικῆς ἄρνησεως τεκνογονίας, πού σημαίνει ἡ ἀποχή ἀπό σεξουαλικές σχέσεις ἢ χρησιμοποίηση ἀντισυλληπτικῶν, θά πρέπει νά θεωρηθεῖ ὅτι ἡ ἐκτροφή εἶναι ἡ μοναδική τους διέξοδος. Ἐκπλήσσει βέβαια τό ὑψηλό ποσοστό ἀναποφάσιστων γυναικῶν στό θέμα τῆς ἐξώγαμης συμβίωσης (10,7%). Ἀς σημειωθεῖ ὅτι τά ποσοστά ἀναποφάσιστων ἀνδρῶν στίς ἄλλες δύο «πρωτοποριακές» προτάσεις παραμένουν σχετικά χαμηλά καί σταθερά: 4,4% καί 4,8%, καί πλησιάζουν τά ποσοστά ἀναποφάσιστων ἀνδρῶν: 5,1% καί 3,1%. Κατά τήν ἀποψη τους ἡ ἐξώγαμη συμβίωση δέν ἀποτελεῖ ἱκανοποιητική λύση. Οἱ γυναῖκες, ὅπως καί οἱ ἄνδρες, παραμένουν ἐπηρεασμένες ἀπό τίς οἰκογενειακές ἀξίες, ἀλλά προβληματίζονται, καί ἐπομένως μένουν ἀναποφάσιστες, γιατί ἀμφιβάλλουν ἐάν ἡ ἐξώγαμη συμβίωση θά φέρει μελλοντικά ἐξίσωση δικαιωμάτων στή σεξουαλική ζωή τοῦ ζευγαριοῦ.

Γιά νά ἐπανέλθουμε ὁμως στίς ἀπαντήσεις τῶν ἀνδρῶν καί χωρίς τήν εἰδική σύγκριση μέ τίς ἀπαντήσεις τῶν γυναικῶν, καταλήγουμε σέ ὁρισμένα συμπεράσματα. Ἡ γνώμη τους γιά τήν ἐκτροφή ἐλαφρά ἐπηρεάζεται τή γνώμη τους γιά τό διαζύγιο. Ἡ ὁμάδα πού συμφωνεῖ μέ τήν πρόταση τῆς ἐκτροφῆς, διαφωνεῖ μέ τήν πρόταση τοῦ διαζυγίου μέ 54,6%. Ἀλλά καί ἡ ὁμάδα πού διαφωνεῖ μέ τήν πρόταση τῆς ἐκτροφῆς ἐπίσης διαφωνεῖ καί μέ τήν πρόταση τοῦ διαζυγίου μέ 64,0%. Δηλαδή, διαπιστώνουμε μιά ἔντονη ἀντίθεση μέ τήν πρόταση τοῦ διαζυγίου. Τήν ἐνδείξη αὐτή τήν θεωροῦμε σημαντική, ἰδιαίτερα, διότι τό τελευταῖο χρονικό διάστημα καί μέσα στά πλαίσια νεό-

τερης διαμόρφωσης τοῦ Οἰκογενειακοῦ Δικαίου, τό θέμα τοῦ διαζυγίου συζητεῖται μέ ἰδιαίτερη ἐνταση.

Στή συνέχεια ἐξετάζουμε τή δεύτερη πρόταση, ἡ ὁποία ἀφορᾷ τή θεληματική ἄρνηση τεκνογονίας. Τό σημαντικότερο στήν πρόταση αὐτή εἶναι ὅτι τίθεται καί ἡ κοινωνική κριτική. Στό σύνολό τους οἱ ἐρωτώμενοι διαφωνοῦν μέ 73,4% καί συμφωνοῦν μέ 23,3%. Ἡ διαφορά τῶν δύο ὁμάδων εἶναι πολύ μεγάλη. Ἡ σημαντικότερη βέβαια διαπίστωση εἶναι τῆς ὁμάδας πού ἔχει θετική γνώμη γιά τήν ἐκτροφή, ἀλλά διαφωνεῖ μέ 67,6% στήν παραπάνω πρόταση. Πιστεύουμε ὅτι τά μεγάλα ποσοστά διαφωνίας μέ τήν πρόταση θά πρέπει νά ἀφοροῦν καί τό «παραδεκτό κοινωνικά» πού περιλαμβάνει ἡ πρόταση. Δηλαδή, οἱ ἐρωτώμενοι ἀντιτίθενται στήν «κοινωνική» τοποθέτηση τοῦ θέματος.

Τό τρίτο καί τελευταῖο θέμα εἶναι σχετικό μέ τήν ἐλεύθερη συμβίωση καί τό γάμο. Ὁ ἐρευνητής πού εἶναι ἐξοικειωμένος μέ τόν ἑλληνικό χώρο, θέτοντας τήν ἐρώτηση αὐτή, γνώριζε βέβαια τήν ἀντίθεση τῶν ἐρωτωμένων, γιατί ἡ οἰκογένεια «ἀποτελεῖ τόν ἀκρογωνῖον λίθον τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας»,¹⁶ καί μιά τέτοια πρόταση, πού ἐπιτρέπει τήν ἐλεύθερη συμβίωση, προσκρούει στόν ὑπάρχοντα θεσμό.

Πράγματι, οἱ ἐρωτώμενοι τάχθηκαν μέ 15,3% ὑπέρ αὐτῆς τῆς προτάσεως καί διαφωνήσαν μέ 77,9%. Ἡ ποσοστιαία διαφορά μεταξύ ἀρνήσεως καί παραδοχῆς εἶναι πολύ μεγάλη. Σ' αὐτήν εἰδικά τήν πρόταση ἡ ἄρνηση παραδοχῆς ἐπιτρέπει, βέβαια, στήν κοινωνική κριτική. Μέσα στό κατά παραδοσιακό τρόπο κοινωνικό σύνολο, θά θεωρηθεῖ ἀδιανόητο ἡ ἐλεύθερη συμβίωση νά ἀντικαταστήσει «κοινωνικά» τό γάμο. Τό ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τοῦ κοινωνιολόγου τῆς οἰκογένειας βρίσκεται στό ὅτι οἱ νεοτεριστικές αὐτές τάσεις ἄρχισαν νά ἐφαρμοζοῦνται σέ ἄλλες κοινωνίες. Σάν παράδειγμα ἀναφέρουμε τά σκανδιναβικά κράτη.¹⁷

16. Κλειώ Πρεσβέλου, «Ο θεσμός τῆς οἰκογένειας εἰς τήν Ἑλλάδα (Ἐπισκοπῆσις βιβλιογραφίας), *Ἐπιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἑρευνῶν*, Τεύχος 13, Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 1972, σελ. 101.

17. Ἀς σημειωθεῖ ὅτι ἤδη πρὸ 1970 καί τῆς διάρκειας τοῦ Ἐβδόμου Παγκοσμίου Συνεδρίου Κοινωνιολογίας, ὁ Löcsei Pal παρουσίασε τόν ὁρισμό «syndyasmos» = συνδυασμός (ἐλληνική λέξη) γιά νά ὀρίσει «Legalized and not Legalized Varieties of Lasting Living Community between Men and Women».

Κατά τή διάρκεια κοινωνιολογικῆς ἑρευνας σέ θέματα οἰκογένειας, πού ἔγινε τόν Σεπτέμβριο-Νοέμβριο τοῦ 1975 τήν Δανία καί στήν Σουηδία, διαπιστώσαμε ὅτι αὐτές τίς χώρες παρουσιάζεται αὐξησὶς τῶν ζευγαριῶν πού συζοῦν κάτω ἀπὸ συνθήκες νομίμου γάμου. Στὴν Δανία εἰδικότερα, τό 1973 ἔγιναν 30.813 γάμοι, ὅπλ. 6,1%, σέ σύγκριση μέ τό 1963 πού εἶχαν γίνει 38.580 γάμοι καί 8,2% κατὰ 1000 κατοίκους. Ὁ Jan Trost, κοινωνιολόγος τῆς οἰκογένειας (Πανεπιστήμιον τῆς Uppsala), σέ μελέτες του σχετικὰ μέ τή συγκατοίκηση παντρεμένων καί μὴ παντρεμένων ζευγαριῶν ἀναφέρει ὅτι «τὸ 1970 ὁ ἀριθμὸς τῶν μὴ παντρεμένων ζευγαριῶν πού συγκατοικοῦσαν ἦταν περίπου τὸ 7% ὁλῶν τῶν ζευγαριῶν (παντρεμένων καί μὴ). Τώρα οἱ ἀριθμοὶ φαίνεται νά ἔχουν αὐξηθεῖ περίπου σὲ 10%. Ἡ πτόση τῶν ποσοστῶν γαμηλότητας κατὸν τούτου ἐξαρτᾶται κι ἀπὸ τὴν αὐξήσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μὴ παντρεμένων 'συγκατοικοῦντων ζευγαριῶν'».

ΠΙΝΑΚΑΣ 12.

Γνώμες σχετικά με τους κοινωνικούς ρόλους άνδρα και γυναίκας στην οικογενειακή και επαγγελματική ζωή — Γνώμη για την έκτρωση (άπαντήσεις ανδρών)

Προτάσεις σχετικά με τους ρόλους	Συμφωνούν απόλυτα ή μάλλον συμφωνούν		ΘΕΤΙΚΗ Δέν μπορούν νά αποφα- σίσουν		Μάλλον διαφωνούν ή διαφωνούν απόλυτα		Χωρίς άπάντηση συγκε- κριμένη	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Η γυναίκα άφροσιώνεται άποκλειστικά στο σπίτι και τά παιδιά της, ό άνδρας στην εργασία	161	87,0	—	—	23	12,4	1	0,6
Έάν ό σύζυγος προτιμά νά μείνει στο σπίτι και ή σύ- ζυγός του νά εργάζεται έ- ξω, αυτή τους ή άπόφαση δέν σχολιάζεται	27	14,6	17	9,2	140	75,7	1	0,5

ΑΡΝΗΤΙΚΗ

Σύνολο άπαντήσεων
για τους κοινωνικούς ρόλους

Προτάσεις σχετικά με τους ρόλους	Συμφωνούν απόλυτα ή μάλλον συμφωνούν		Δέν μπορούν νά αποφα- σίσουν		Μάλλον διαφωνούν ή διαφωνούν απόλυτα		Χωρίς άπάντηση συγκε- κριμένη		Συμφωνούν απόλυτα ή μάλλον συμφωνούν		Διαφωνούν απόλυτα ή μάλλον διαφωνούν	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Η γυναίκα άφροσιώνεται άποκλειστικά στο σπίτι και τά παιδιά της, ό άνδρας στην εργασία	113	88,3	1	0,8	14	10,9	—	—	274	87,5	37	11,8
Έάν ό σύζυγος προτιμά νά μείνει στο σπίτι και ή σύ- ζυγός του νά εργάζεται έ- ξω, αυτή τους ή άπόφαση δέν σχολιάζεται	11	8,6	—	—	117	91,4	—	—	38	12,1	257	82,1

Συγκρίνοντας τίς νεωτεριστικές αυτές τάσεις με την άποψη των έρωτωμένων για την έκτρωση, διαπιστώ-
νουμε ότι δέν υπάρχει μεγάλη έπιρροή μεταξύ τους.
Δηλαδή, τά ποσοστά διαφωνίας με την πρόταση είναι
άσχετα με τί θετική ή άρνητική άποψη των έρωτωμέ-
νων για την έκτρωση. Έτσι, στη θετική θέση για την
έκτρωση διαφωνούν με την παραπάνω πρόταση
74,1%. Στην άρνητική θέση για την έκτρωση διαφω-
νούν με την πρόταση 83,6%.

Γνώμες για τό διαχωρισμό των κοινωνικών ρόλων
άνδρα—γυναίκας

Στή συνέχεια προτάθηκε στους έρωτώμενους νά
άπαντήσουν σε ιδέες, όπως πιστεύουμε, αρκετά πρω-
τοποιακές, που αναφέρονται στους κοινωνικούς ρό-
λους άνδρα και γυναίκας.

Ο ελληνικός έρευνητικός χώρος είναι κατά κά-
ποιον τρόπο έντελώς άγνος σε παρόμοιες έρευνες.

Όμως, ή κοινή γνώμη και ή κοινωνική κριτική, έντο-
να συνδεδεμένες με τον ελληνικό τρόπο ζωής στην
άντιμετώπιση των ρόλων άνδρα και γυναίκας δέν
παύουν νά οδηγούν σε μία παραδοσιακή αντιμετώπι-
ση των θεμάτων.

Στόν παραπάνω πίνακα αναλύονται οί γνώμες των
ανδρών σε θέματα:

α. κατά πόσον ή γυναίκα άφροσιώνεται άποκλειστι-
κά στο σπίτι και τά παιδιά της και ό άνδρας στην έρ-
γασία (ρόλος παραδοσιακός).

β. εάν ό σύζυγος προτιμά νά μείνει στο σπίτι και ή
σύζυγός του νά εργάζεται έξω, ή άπόφαση αυτή νά
μήν σχολιάζεται (ρόλος πρωτοποριακός).

Η πρώτη θέση θίγει ένα πολυσυζητημένο τον τε-
λευταίο καιρό θέμα. Πρόκειται για τό ρόλο της γυναι-
κάς γενικότερα και ιδιαίτερα εκείνον που την θέλει
άποκλειστικά σύζυγο και μητέρα.

Στό σύνολο των άπαντήσεων διαπιστώνουμε ότι
μόνον ένας άνδρας στους δέκα (11,8%) διαφωνεί. Εί-

να δηλαδή βαθιά ριζωμένη ή γνώμη για τον γυναικείο ρόλο, πράγμα που είναι άσχετο με τη θετική ή αρνητική θέση που παίρνει ο άνδρας απέναντι στην έκτρωση.

Συγκριτικά με το σύνολο των γυναικείων απαντήσεων διαπιστώνουμε μία διαφοροποίηση με τις απαντήσεις των ανδρών. Οι γυναίκες διατακτικά κατά κάποιον τρόπο τείνουν να διαφωνήσουν με 19,3%, αλλά εξακολουθούν να αποδέχονται τον γυναικείο ρόλο με 79,2%. Όπως βλέπουμε, υπάρχει διαφορά γνώμών μεταξύ ανδρών και γυναικών στο σύνολό τους.

Εάν τώρα αναφερθούμε στη θέση των ανδρών για την έκτρωση, σε συνδυασμό με την παραπάνω πρόταση, διαπιστώνουμε ότι και στη θετική αλλά και στην αρνητική στάση για την έκτρωση τα ποσοστά συμφωνίας με την πρόταση του παραδοσιακού ρόλου της γυναίκας είναι υψηλά. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η γνώμη για τον γυναικείο ρόλο είναι απόλυτη (το ποσοστό αναποφάσιστων ανδρών είναι μηδαμινό). Οι άνδρες έχουν μία συγκεκριμένη άποψη χωρίς αμφιταλαντεύσεις.

Η δεύτερη πρόταση αφορά πρωτοποριακά θέματα και ζητά την αντιστροφή των παραδοσιακών ρόλων μεταξύ άνδρα και γυναίκας. Η πρόταση δεν θίγει άλλως την αλλαγή των ρόλων, αλλά ταυτόχρονα τονίζει και το γεγονός ότι «η απόφαση του ζευγαριού δεν πρέπει να σχολιάζεται», δηλαδή, η πρόταση προβλέπει ότι, σε μία τέτοια απόφαση του ζευγαριού, η κοινωνική κριτική πρέπει να εξαλειφθεί.

Στο σύνολο οι απαντήσεις επιβεβαιώνουν το παραδοσιακό της δομής των κοινωνικών ρόλων των δύο φύλων. Ένα 82,1% των ανδρών του δείγματος διαφωνεί με την «αντιστροφή» των ρόλων. Το ποσοστό αυτό είναι κάπως μεγαλύτερο από εκείνο των γυναικών (79,2%).¹⁸

Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνουν την άρχικη υπόθεση της έντονης κοινωνικής κριτικής και των επιπτώσεων, γιατί η άρνηση του άνδρα στην παραπάνω πρόταση αφορά τις επιπτώσεις. Έπίσης, η διαφοροποιημένη διαπαιδαγώγηση των αγοριών και κοριτσιών μέσα στην ελληνική οικογένεια είναι γνωστή. Η αλλαγή¹⁹ αυτή των ρόλων για τον άνδρα είναι αδιανόητη, άφ' ενός γιατί προσωπικά ο ίδιος δεν συμφωνεί και άφ' ετέρου γιατί υφίσταται «τις επιπτώσεις» της κοινωνικής κριτικής. Άσχετα με τη θετική ή αρνητική γνώμη τους για την έκτρωση, τα ποσοστά δια-

φωνίας μέσα στις ομάδες είναι υψηλά (75,7% για όσους αποδέχονται την έκτρωση και 91,4% για όσους την αρνούνται). Το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό αυτών που διαφωνούν και με την έκτρωση και με την αντιστροφή των ρόλων αποδεικνύει ότι η αρνητική τους άποψη βασίζεται σε καθαρά παραδοσιακές δομές. Στην κατηγορία εκείνων που παίρνουν θετική θέση απέναντι στην έκτρωση εμφανίζεται αρκετά έντονο και το ποσοστό των αναποφάσιστων, με 9,2%. Πιστεύουμε ότι η ομάδα αυτή θα βρίσκεται μεταξύ του παραδοσιακού και του πρωτοποριακού τρόπου παραδοχής της προτάσεως, δηλαδή μία αμφιταλαντευόμενη ομάδα.

Από την ανάλυση σχετικά με τους κοινωνικούς ρόλους των δύο φύλων διαπιστώνεται καθαρά ότι οι άνδρες του δείγματος δεν δέχονται στο σύνολό τους καμιά αλλαγή. Γι' αυτούς τα κεκτημένα δικαιώματα αποτελούν κανόνα κοινωνικής συμπεριφοράς που δεν συζητείται ούτε χρειάζεται αλλαγή.

Οι απαντήσεις του γυναικείου δείγματος που εξετάστηκαν στην προηγούμενη μελέτη επιβεβαιώνουν τη γενική τάση προς άποδοξη παραδοσιακού διαχωρισμού των ρόλων άνδρα και γυναίκας.

Αντιλήψεις για τη σεξουαλική ζωή

Στο τελευταίο αυτό μέρος αναλύεται η γνώμη των ερωτώμενων για θέματα που αφορούν τη σεξουαλική ζωή εκτός γάμου. Ειδικότερα, με βάση πάντοτε την έκτρωση, οι ερωτώμενοι εξέφρασαν τη γνώμη τους σχετικά α) με τα αντισυλληπτικά, β) τη συμβίωση των αρραβωνιασμένων και γ) τη μητρότητα των ανупαντρών γυναικών.

Αρχίζουμε την ανάλυση με την πρώτη θέση, τη σχετική με τα αντισυλληπτικά. Οι ερωτώμενοι άνδρες στο σύνολό τους απαντούν ότι δέχονται την ελεύθερη διάθεση αντισυλληπτικών με 64,2% και την άπορριπτουν με 28,8%. Συγκριτικά με τις γυναίκες απαντήσεις διαπιστώνουμε ότι οι άνδρες ζητούν με ελαφρά υψηλότερο ποσοστό την ελεύθερη διάθεση των αντισυλληπτικών από ό,τι οι γυναίκες. Οι τελευταίες συμφωνούν με 62,1% με την πρόταση. Το ποσοστό των γυναικών που διαφωνούν ανέρχεται σε 28,4%.

Όσον αφορά τη θετική ή αρνητική θέση για την έκτρωση διαπιστώνουμε ότι οι άνδρες που έχουν θετική άποψη για την έκτρωση συμφωνούν με την πρόταση για τα αντισυλληπτικά με 80,5%. Εκείνοι που έχουν αρνητική άποψη για την έκτρωση διαφωνούν με 51,6%. Ειδικά, για την τελευταία αυτή ομάδα διαφωνίας, καί' επέκταση μπορεί να αναφερθεί ότι γενικά αντιτίθεται σε κάθε μορφή ελευθερίας των γυναικών.

Η ομάδα αυτή που αντιτίθεται στην έκτρωση και ταυτόχρονα στα αντισυλληπτικά πρέπει να εμποδιζόταν από ήθικους, θρησκευτικούς φραγμούς και γενικά από παραδοσιακά στοιχεία.

18. Είναι αξιομνηστικό ότι στο βελγικό γυναικείο δείγμα μόνον ένα 58,9% διαφωνεί με την «αντιστροφή» των ρόλων. Πρεσβέλου Κλειώ-Τεπερτζόγλου, «Κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου της έκτρώσεως στον ελληνικό χώρο», Α μέρος, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, Τεύχος 28, Έκδοση ΕΚΚΕ, 1976.

19. Νασιάκου Μαρία, «Διαφορές των φύλων και ψυχολογική ταυτότητα», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, Νο 36-37, Έκδοση Έθνικού Κέντρου Κοινωνικών Έρευνών, Μάιος-Δεκέμβριος 1979, σελ. 364.

ΠΙΝΑΚΑΣ 13. Απόψεις για τη σεξουαλική ζωή εκτός γάμου και γνώμη για την έκτρωση (απάντησεις ανδρών)

Απόψεις σχετικά με τη σεξουαλική ζωή	Συμφωνούν απόλυτα ή μᾶλλον συμφωνούν		ΘΕΤΙΚΗ Δέν μπορούν νά ἀποφασίσουν		Διαφωνούν απόλυτα ή μᾶλλον διαφωνούν					
	N	%	N	%	N	%				
Τά ἀντισυλληπτικά διατίθενται ἐλεύθερα στήν ἀγορά, γιά ὅλους: παντρεμένους καί μὴ	149	80,5	12	6,5	24	13,0				
Οἱ ἀρραβωνιασμένοι νά μποροῦν νά ζοῦν μαζί γιά ἓνα χρονικό διάστημα πρὶν παντρευτοῦν	103	55,7	10	5,4	72	38,9				
Ἡ μητρότητα νά ἐπιτρέπεται στίς ἀνύπαντρες γυναῖκες ποῦ δέν ἐπιθυμοῦν νά παντρευτοῦν	33	17,9	14	7,5	138	74,6				
Σύνολο γνωμῶν σχετικά μετὴ σεξουαλική ζωή										
Απόψεις σχετικά μετὴ σεξουαλική ζωή	Συμφωνούν ἀπόλυτα ή μᾶλλον συμφωνούν		ΑΡΝΗΤΙΚΗ Δέν μποροῦν νά ἀποφασίσουν		Διαφωνούν ἀπόλυτα ή μᾶλλον διαφωνούν		Συμφωνούν ἀπόλυτα ή μᾶλλον συμφωνούν		Διαφωνούν ἀπόλυτα ή μᾶλλον διαφωνούν	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Τά ἀντισυλληπτικά διατίθενται ἐλεύθερα στήν ἀγορά, γιά ὅλους: παντρεμένους καί μὴ	52	40,6	7	5,5	66	51,6	201	64,2	90	28,8
Οἱ ἀρραβωνιασμένοι νά μποροῦν νά ζοῦν μαζί γιά ἓνα χρονικό διάστημα πρὶν παντρευτοῦν	57	44,5	2	1,6	68	53,1	160	51,1	140	44,7
Ἡ μητρότητα νά ἐπιτρέπεται στίς ἀνύπαντρες γυναῖκες ποῦ δέν ἐπιθυμοῦν νά παντρευτοῦν	11	8,6	2	1,6	115	89,8	44	14,0	253	80,8

Η δεύτερη πρόταση στην οποία απάντησαν οι άνδρες αφορούσε την ελεύθερη συμβίωση των άρραβωνιασμένων πριν παντρευτούν, πρωτοποριακή πρόταση για τόν ελληνικό χώρο.

Αναλύοντας τόν πίνακα καταλήγουμε στη διαπίστωση ότι: οι άνδρες συμφωνούν με 51,1% με την πρόταση για την ελεύθερη συμβίωση των άρραβωνιασμένων πριν παντρευτούν και οι γυναίκες, αντίστοιχα, με 42,2%.

Τά ποσοστά διαφωνίας με την πρόταση παρουσιάζονται ως εξής: οι άνδρες διαφωνούν με την παραπάνω πρόταση με 44,7% και οι γυναίκες με 53,3%. Παρατηρούμε μία αισθητή διαφορά στις απόψεις των δύο φύλων, ειδικά σ' αυτή την πρόταση.

Η άρνηση της γυναίκας, συγκριτικά με τόν άνδρα, νά δεχθεί την πρωτοποριακή αυτή πρόταση θά πρέπει νά οφείλεται στην κοινωνική κριτική που θά ύποστεί, εάν εφαρμόσει αυτόν τόν τρόπο διαβίωσης. Η γυναίκα μπορεί νά γίνει περισσότερο «εύλωτη» στην κοινωνική κριτική εάν πριν από τό γάμο της δημιουργήσει μία τέτοια κατάσταση, δηλαδή της ελεύθερης συμβίωσης. Γι' αυτό πιστεύουμε, κινούμενη σ' αυτά τά πλαίσια, ή γυναίκα άρνείται συγκριτικά με τόν άνδρα την παραπάνω πρόταση.

Σχετικά με τή γνώμη τών έρωτωμένων ανδρών για την έκτρωση και την ελεύθερη συμβίωση τών άρραβωνιασμένων, οι απόψεις τους συμβαδίζουν. Δηλαδή, ή ομάδα που δέχεται την έκτρωση δέχεται επίσης και

τήν παραπάνω πρόταση με 55,7%. Η ομάδα των έρωτωμένων που δεν δέχεται την έκτρωση δεν δέχεται επίσης και την πρόταση για την ελεύθερη συμβίωση με 53,1%.

Η τρίτη και τελευταία έρώτηση που υποβλήθηκε στους έρωτωμένους, μέσα στο πλαίσιο της σεξουαλικής ζωής εκτός γάμου, άφορρσε στο να επιτρέπεται ή μητρότητα στις ανύπαντρες γυναίκες που δεν επιθυμούν να παντρευτούν. Οι υποθέσεις της έρευντικής ομάδας ότι μια τέτοια πρόταση θα εύρισκε αντίθετους τους έρωτώμενους επαληθεύτηκαν στο σύνολό τους. Άσχετα με τη θέση των έρωτωμένων απέναντι στην έκτρωση (θετική ή άρνητική), ή διαφωνία των έρωτωμένων με την παραπάνω πρόταση είναι αξιοσημείωτη.

Στο σύνολο οι έρωτώμενοι διαφωνούν με την παραπάνω πρόταση με ποσοστό 80,8% και συμφωνούν με 14,0%.

Οι ομάδες που δημιουργούνται είναι οι εξής: εκείνοι οι οποίοι έχουν θετική γνώμη για την έκτρωση διαφωνούν με την παραπάνω πρόταση με ποσοστό 74,6%. Οι έρωτώμενοι που έχουν άρνητική γνώμη για την έκτρωση διαφωνούν στην παραπάνω πρόταση με ένα απόλυτο ποσοστό 89,8%.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον πάντως παρουσιάζει το γεγονός ότι και οι δύο βασικές ομάδες της έρευνάς μας, οι άνδρες και οι γυναίκες, εμφανίζουν σημαντική «ταύτιση άποψεων» πάνω σ' αυτό το θέμα. Τα ποσοστά διαφωνίας και συμφωνίας είναι σχεδόν τα ίδια. Αυτό το γεγονός χρειάζεται να τονισθεί, γιατί δείχνει ότι η μητρότητα αποτελεί θέμα κοινωνικής δομής που δεν επιδέχεται συζήτηση ή αλλαγή.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να αναφερθούμε στο πρόβλημα της νομικής και κοινωνικής αντιμετώπισης της άγαμης μητέρας και του παιδιού εκτός νομίμου γάμου.

Η Παγκόσμια Διάσκεψη Πληθυσμού που πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, το 1974, στο Βουκουρέστι, αναφέρεται σε μια από τις αποφάσεις που αφορούν το παιδί: «*Η μέριμνα για το παιδί πρέπει να γίνει ουσιαστική. Κάθε παιδί έχει το δικαίωμα να τύχει όρισμένων παροχών που θα του εξασφαλίζουν την υγιεινή διαβίωσή του και θα του δίνουν τη δυνατότητα πλήρους ανάπτυξεως.*»²⁰

Ο δρόμος που θα πρέπει να διανυθεί μεταξύ των δικαιωμάτων του παιδιού και της μητέρας, ανεξάρτητα από τη νομική τους τοποθέτηση απέναντι στο γάμο και την παραδοσιακή στάση που πήραν τα ζευγάρια της έρευνας, είναι ακόμη αρκετά μακρινός.

έπιλογοs

Μέσα στα πλαίσια που καλύπτει αυτή η έρευνα, ή έκτρωση στην Ελλάδα, σάν μέσο διακοπής μιάs εΐτε

πρόσθετης είτε ανεπιθύμητης έγκυμοσύνης, δέν συναντά καμιά αντίσταση από τόν μισό και πλέον πληθυσμό του δείγματος. Η μεγάλη ταύτιση τών θετικών απαντήσεων άνδρών και γυναικών ήταν ή πρώτη αναπάντεχη διαπίστωση.

Η στάση τών άνδρών διαφοροποιείται σε σχέση με την ηλικία τους, με τάση να συμβαδίζει ή αύξηση του ποσοστού θετικών απαντήσεων με την αύξηση της ηλικίας. Τό αποτέλεσμα αυτό διαφέρει και από παγκόσμια τάση — που εμφανίζει την αντίθετη σχέση — και από τά αποτελέσματα του γυναικείου δείγματος. Την τάση αυτή την αποδίδουμε στο ρόλο που παίζει τό οικονομικό κόστος σε συσχέτιση με τη φάση του οικογενειακού κύκλου.

Η αντίθετη τάση που παρατηρείται στο γυναικείο δείγμα εξηγείται από τό γεγονός ότι ή έκτρωση έχει γίνει βίωμα της Έλληνίδας. Με την πάροδο του χρόνου και την έμπειρία από τη συζυγική ζωή ή γυναίκα ίσως να αποκτά περισσότερη πεποίθηση στην «αποδοτικότητα» της μεθόδου, αντίστέκεται όμως στο μέσο αυτό διακοπής της έγκυμοσύνης όταν δέν είναι πιά πολύ νέα.

Τό οικονομικό κόστος βοηθά στην εξήγηση τών διαφοροποιούμενων άνδρικών απαντήσεων σε σχέση με τό μέγεθος της οικογένειας τών έρωτωμένων. Οι ίδιες τάσεις παραδοχής και απορρίψεως της έκτρώσεως διαπιστώθηκαν και στις γυναίκες, με αποτέλεσμα να καταλήζουμε ότι, ανεξάρτητα από τό φύλο, οι ενδιαφερόμενοι άνδρες και γυναίκες αποφασίζουν να καταφύγουν ή όχι στην έκτρωση, ανάλογα με τόν αριθμό τών παιδιών που απέκτησαν ή θέλουν να αποκτήσουν.

Η οικονομική εξήγηση έπρεπε, σύμφωνα με τά παραπάνω, να διαφοροποιήσει τις απαντήσεις υπέρ ή κατά της έκτρώσεως σε σχέση με την οικονομική δυσκολία ή άνεση τών έρωτωμένων.

Τά αποτελέσματα είναι αντίθετα από ό,τι περιμέναμε. Για τούς άνδρες ή στάση απέναντι στην έκτρωση δέν επηρεάζεται καθόλου από τόν οικονομικό παράγοντα, γιά τις γυναίκες ή μεγαλύτερη οικονομική άνεση συμβαδίζει με υψηλότερο ποσοστό άνοχής της έκτρώσεως.

Η περαιτέρω επεξεργασία τών δεδομένων επιβεβαιώνει τόν ανεξάρτητο χαρακτήρα της έκτρώσεως, τόσο στο άνδρικό όσο και στο γυναικείο δείγμα.

Αποδεικνύεται έτσι έμπειρικά ότι στόν ελληνικό χώρο ή έκτρωση έχει γίνει ένα στοιχείο της καθημερινής ζωής και έμπειρίας. Δέν συσχετίζεται ούτε με οικονομικούς παράγοντες ούτε με γεωεριστικές ιδέες, ούτε όμως βασικά και με τις διαφορές τών δύο φύλων.

Η ανάλυση τών άνδρικών απαντήσεων επαληθεύει πλήρως τις παρατηρήσεις που κάναμε σάν έπιλογο στην προηγούμενη μελέτη. Στην Ελλάδα, ή έκτρωση χρησιμοποιείται σάν ριζικό αντισυλληπτικό μέσο, ενώ παράλληλα χρησιμοποιείται σάν λύση, όταν οι νεαροί

20. Τεπερόγλου, Α., «Παγκόσμιος Διάσκεψιs Πληθυσμού», *Επιθεωρησιs Κοινωνικών Έρευνών*, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1974, Νο 21-22, σελ. 291.

σύζυγοι ἀπόκτησαν ἤδη μέχρι δύο παιδιά.

Ὁ ἐρευνητὴς δὲν ἀναπληρώνει τὸν ὑπεύθυνο κοινωνικῆς πολιτικῆς ἢ τὸν νομοθέτη. Προσπαθεῖ μὲ ἀντικειμενικότητα νὰ ἀναλύσει τίς κοινωνικὲς σχέσεις. Συγχρόνως ὁμῶς ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴ τῶν ὑπευθύνων

γιά κοινωνικὲς βελτιώσεις καὶ μεταρρυθμίσεις.

Ἡ ὀρθὴ τοποθέτηση τοῦ γάμου καὶ τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς παρουσιάζονται σὰν θέματα ποὺ χρειάζονται ἰδιαίτερη προσοχή, ἰδίως μέσα στὰ πλαίσια τοῦ νέου νόμου γιὰ οἰκογενειακὸ προγραμματισμό.